

บทที่ 3

ฐานะและบทบาทของภาษาและอักษรล้านนาภายใต้การปกครองของไทย

3.1 อาณาจักรล้านนากับไทย

ภายหลังจากที่ล้านนาได้ขอความช่วยเหลือจากกองทัพธนบุรีเพื่อมาช่วยขับไล่อำนาจพม่าออกไปจนสำเร็จในปี พ.ศ. 2317 ความสัมพันธ์ที่ดำเนินต่อมา คือ ล้านนาได้กลายเป็นประเทศราชของไทย ขณะเดียวกันไทยก็มีความต้องการที่จะได้ล้านนาไว้ในครอบครองอย่างสมบูรณ์เพื่อเป็นเมืองกันชนระหว่างไทยกับพม่า

ล้านนาเองในขณะนั้นมีกำลังน้อยกว่าไทย เพราะเพิ่งฟื้นคืนจากพม่าจึงต้องมีการปรับปรุงบ้านเมืองให้พ้นจากสภาพกรำง การปกครองล้านนาของไทยในช่วงตั้งแต่พระเจ้ากรุงธนบุรีจนถึงต้นรัตนโกสินทร์เป็นไปในลักษณะยึดหยุ่น และให้อำนาจการบริหารแก่ล้านนาอย่างเต็มที่ แต่ไทยก็ได้มีการแสดงอำนาจเหนือล้านนาเป็นระยะ นอกจากนี้ ยังมีข้อผูกพันที่ประเทศราชอย่างล้านนาต้องปฏิบัติต่อไทยด้วย เช่น สิ่งที่ต้องถือปฏิบัติของผู้ปกครองเชียงใหม่ คือ การเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์กรุงเทพฯ เพื่อรับสัญญาบัตรโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งตำแหน่งสำคัญต่างๆ (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2518: 8) การส่งเครื่องบรรณาการถวายแก่กรุงเทพฯ ทุก 3 ปี การทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจา หรือแม้แต่การนำช้างเผือกที่จับได้ไปถวาย แต่ในทางการเมืองการปกครองภายในล้านนา กรุงเทพฯ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเสนอชื่อเพื่อแต่งตั้งตำแหน่งต่างๆ ในการบริหารการปกครองของเชียงใหม่ อันขึ้นอยู่กับความเห็นของผู้ปกครองเชียงใหม่ ซึ่งทางกรุงเทพฯ มีหน้าที่รับรองให้เท่านั้น (เดือนใจ ไชยศิลป์, 2536: 89)

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับไทยประเทศในด้านการเมืองการปกครองในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (ช่วง ร. 1- ร.4) จึงไม่มีลักษณะของการครอบงำ รวมทั้งไม่มีการเข้าแทรกแซงกิจการใดๆ ของล้านนา ทำให้สภาพสังคมและวัฒนธรรมของล้านนามีลักษณะที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากนัก เพราะยังคงมีความเป็นเอกลักษณ์ในด้านวัฒนธรรมต่างๆ อยู่ดังเดิม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์แรก คือ พระยาเอกวิไลกับรัชกาลที่ 1 นั้น ค่อนข้างเป็นไปอย่างราบรื่น เพราะทั้งสองพระองค์เป็นพระสหายร่วมรบกันมาในครั้งขับไล่อำนาจพม่าออกไปจากล้านนา ดังนั้น เมื่อรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นครองราชย์ในพ.ศ. 2325 จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาเอกวิไล เป็นพระเจ้าเชียงใหม่ โดยมีเมืองสำคัญที่อยู่ในกลุ่มหลักนี้ คือ เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง พระยาเอกวิไลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูเชียงใหม่

ให้กลับมาเป็นศูนย์กลางความเจริญของล้านนา และในฐานะผู้นำเมืองประเทศราช พระญากาวิละได้แสดงความจงรักภักดีต่อกษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์ด้วยการนำญาติพี่น้องเข้าเฝ้า และเป็นผู้ดำเนินการต่อต้านขับไล่พม่าจากเชียงใหม่จนสำเร็จ พระญากาวิละมีชีวิตอยู่ถึงช่วงต้นของรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2544: 267) จากบทบาทและวีรกรรมที่ได้สร้างไว้อย่างมากมายของพระญากาวิละทำให้ล้านนาสามารถฟื้นกลับมาเป็นเมืองที่เข้มแข็งได้ภายในเวลาไม่นานนัก และมีความเจริญทางพุทธศาสนาและวรรณกรรม มีการสร้างวรรณกรรมจำนวนมากขึ้นในยุคนี้

หลังจากสิ้นสุดยุคของพระญากาวิละ ผู้สืบเชื้อสาย “เจ้าเจ็ดตน” ได้ปกครองเชียงใหม่สืบต่อกันมาอีก 8 พระองค์ จนถึงสมัยของเจ้าแก้วนริศ ไทยได้ยกเลิกการแต่งตั้งเจ้าเมืองตั้งแต่นั้นมา ลักษณะการปกครองของเชียงใหม่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงรัชกาลที่ 5 ซึ่งได้ทรงส่งข้าหลวงมาดูแลล้านนาอย่างใกล้ชิด และมีการปฏิรูปการปกครองล้านนาเป็นหัวเมืองลาวเฉียงในพ.ศ. 2427-2435 โดยรวมศูนย์อำนาจเข้าที่ส่วนกลาง จากนั้นอีกระยะหนึ่งก็ได้ปฏิรูปการปกครองล้านนาเป็นมณฑลลาวเฉียงในช่วง พ.ศ. 2436-2442 จนกระทั่งได้ปรับเปลี่ยนระบบการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลในช่วง พ.ศ. 2442-2476 ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้ทรงปรับปรุงการปกครองล้านนา โดยทรงให้ยกเลิกระบบเทศาภิบาล พร้อมกับจัดตั้งเชียงใหม่และหัวเมืองต่างๆ เป็นจังหวัด เมื่อ พ.ศ. 2476 ทำให้ล้านนาในอดีตกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยนับแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้การปฏิรูปการปกครองในล้านนาดังกล่าวยังส่งเสริมอำนาจของไทยในล้านนาอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะการสนับสนุนปัญญาชนท้องถิ่นที่เป็นสามัญชนให้เข้ารับราชการ จึงทำให้กลุ่มคนท้องถิ่นพึงพิงรัฐบาลส่วนกลางทั้งทางเศรษฐกิจและสภาพทางสังคม (รัตนพร เศรษฐกุล, 2542: 13) อันมีผลทำให้ฐานะและบทบาทของภาษาและอักษรล้านนามีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก โดยจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

3.2 ฐานะและบทบาทของอักษรและภาษาล้านนาในยุคเป็นประเทศราช

เมื่อล้านนาตกอยู่ในฐานะเป็นประเทศราชของไทย ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2317-2442 ซึ่งเป็นช่วงที่ตรงกับยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นของไทย คือ สมัยรัชกาลที่ 1-4 หลังจากที่พระญากาวิละได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ และได้มีบทบาทอย่างมากในการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่พร้อมกับสร้างความเป็นชุมชนใหญ่ด้วยการกวาดต้อนผู้คนมาจากที่ต่างๆ พระญากาวิละยังได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองที่เคยมีมาแต่เดิม เช่น ก่อรูปช้างเผือกสองตัวที่หัวเวียง ก่อรูปสิงห์สองตัวที่บริเวณช่วงสิงห์ ก่อรูปกุ่มกัณฑ์และพระสุเทวฤาษีที่วัดเจดีย์หลวง พร้อมกับการย้ายเสาอินทขิลจากวัดสะดือเมืองไปไว้ที่วัดเจดีย์หลวง ส่วนวัดต่างๆ ก็ทำการปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุ กุฏิ วิหาร อุโบสถ รวมทั้งส่งเสริมการศึกษาทางพระพุทธศาสนาและให้มีการเรียนการสอนโดย

มีวัดเป็นศูนย์กลางดั้งเดิม ทำให้เกิดการจารึกัมภีร์โบราณในช่วงนี้ขึ้นจำนวนมาก (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2544: 268–269) ดังนั้น ฐานะและบทบาทของภาษาและอักษรล้านนาในยุคนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วง คือ

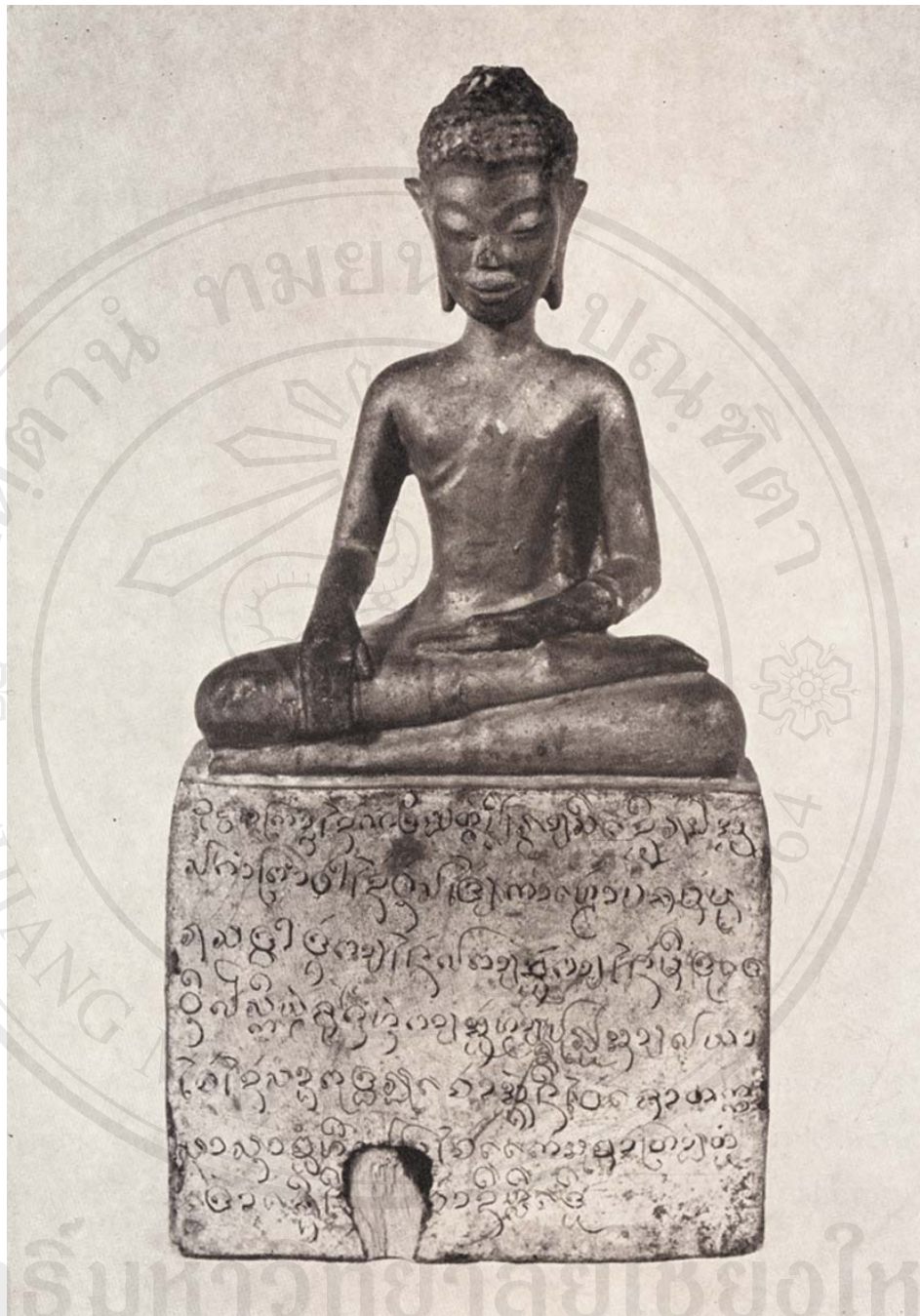
3.2.1 ช่วงก่อนเป็นมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2337-2442)

ช่วงนี้ล้านนามีการเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครองอยู่ 2 ระยะ คือ ระยะแรกมีการปฏิรูปการปกครองพร้อมกับส่งข้าหลวงสามหัวเมืองมาปกครองโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ และไทยได้เรียกล้านนาว่า หัวเมืองลาวเฉียง (พ.ศ. 2427-2435) ระยะที่สองไทยได้ปฏิรูปการเมืองการปกครองหัวเมืองล้านนาอีกครั้งและเรียกล้านนาว่า มณฑลลาวเฉียง (พ.ศ. 2436-2442) (เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ, 2548: 24)

แม้ว่าในช่วงพื้นเมืองเชียงใหม่ พระญาณาวาสจะได้พยายามฟื้นฟูอักษรฝักขามในการใช้เขียนทางโลกดังที่เคยเป็นมาก่อนหน้าที่ล้านนาจะถูกพม่าปกครอง แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะชาวเมืองหันมานิยมใช้อักษรธรรมแทน (ประเสริฐ ณ นคร, 2528: 4-5) ในช่วงนี้จึงพบว่าการใช้อักษรธรรมอย่างแพร่หลาย และมีการบันทึกเรื่องราวทั้งทางโลก และทางธรรม ในการจารึกเรื่องราวเกี่ยวกับทางพระพุทธศาสนาก็ยังคงปรากฏการใช้อักษรธรรมในศิลาจารึกต่างๆ ที่อยู่ในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เช่น จารึกวัดพวงหงส์ พ.ศ. 2355 จารึกเชียงใหม่ พ.ศ. 2360 และจารึกวัดดอยแท่น พระ พ.ศ. 2361 รวมทั้งจารึกที่ฐานพระพุทธรูปต่างๆ ในนครเชียงใหม่ เช่น จารึกฐานพระพุทธรูปวัดช้างเผือก พ.ศ. 2339 ใช้อักษรธรรมเขียนเป็นภาษาไทยวน ดังข้อความต่อไปนี้ (อันส์ เพนซ์, 2519: 109)

“จุลศักราชได้ 1158 ตัว ปลิวายสี่ เดือน 6 ออก 3 ค่ำ พร่ำว่าไฉวัน 3 ไทยกำหนด
มา ปถมมุลลัทธาทั้งพายในและพายนอก พายในมีเหตุวินแลตถิกมชุนน หนพาย
นอกหมายมีปู้ร้อยอ้ายและย่ำใจ ได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าองค์นี้ไว้เขตกศาสนา ขอ
หือเปนปรใจแก่ผู้ข้าตราบต่อเท่าเงินนิพพานเจ้าคี่หสิเทอะ”

ด้านการใช้อักษรธรรมในการจารึกัมภีร์โบราณยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ดังปรากฏหลักฐานชิ้นสำคัญอันสามารถใช้ประโยชน์ในการศึกษาด้านประวัติศาสตร์มาจนปัจจุบัน ได้แก่ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานเจ้าเจ็ดตน ตำนานสิบห้าราชวงศ์ รวมทั้งวรรณกรรมทางโลกที่ดัดแปลงมาจากวรรณกรรมชาดต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก สำหรับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ นั้น แม้จะได้มีการคัดลอกต่อๆ กันมาหลายยุคหลายสมัย

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright © by Chiang Mai University
 All rights reserved

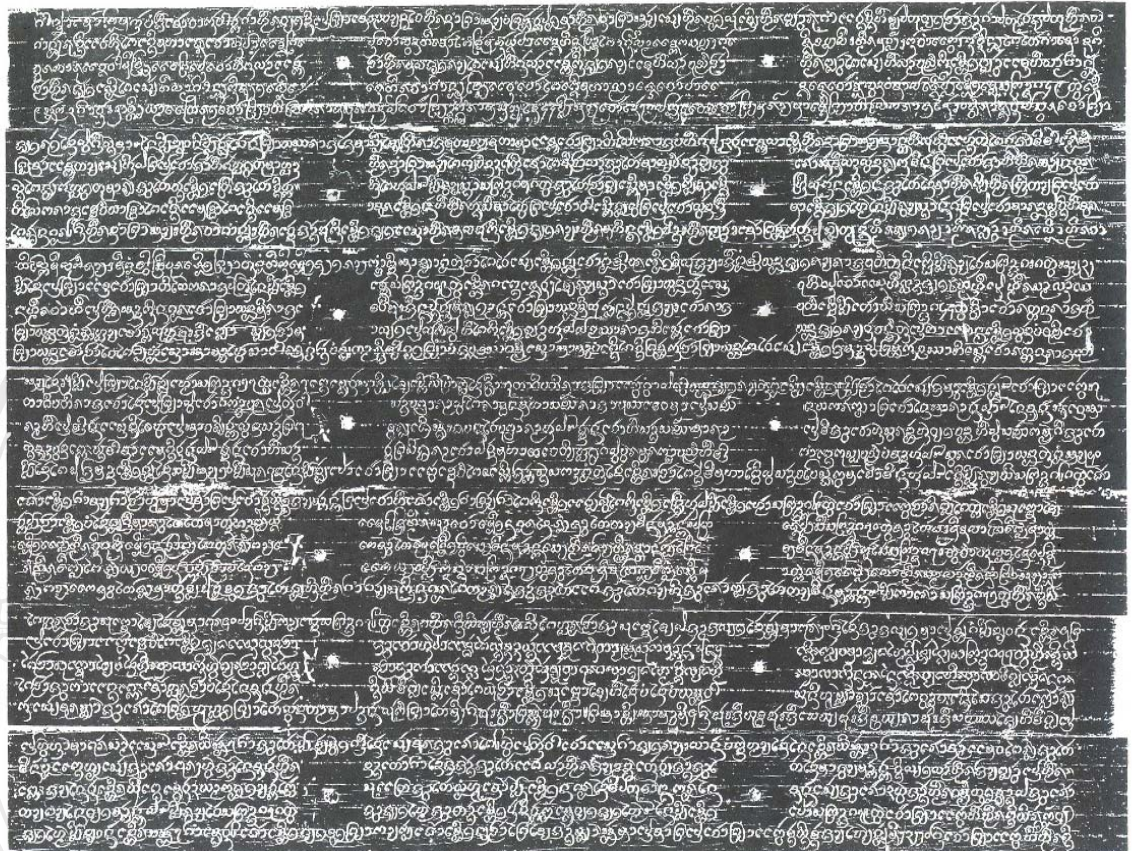
จารึกฐานพระพุทธรูปวัดช่างแต้ม พ.ศ. 2339 ใช้อักษรธรรมเขียนเป็นภาษาไทยวน

ข้อที่น่าสนใจในวรรณกรรมตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ คือ มีการปรากฏของคำไทยแทรกอยู่ในตำนานนี้ด้วย โดยเฉพาะในผูกปลาย ซึ่งเป็นการกล่าวถึงเรื่องราวในสมัยของพระญาภาวิละ มีการใช้คำราชาศัพท์แบบไทย และยังคงมีการขึ้นต้นประโยคด้วยเป็นภาษาบาลีตามจารีตเดิมที่มักกระทำกันมา จากนั้นจึงใช้อักษรธรรมเขียนเป็นภาษาไทยวนหรือล้านนาทั้งหมด ดังตัวอย่าง เช่น (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ผูก 8)

“ตทา โส นครํ ปุริ รมมํ พหุปการโตรณํ ขนปเทหิ เขตตุวทุติ เขม เทวนครํ วีย
อโหสิ

ที่นี้ จักจาด้วยเมืองรัตนดิงสาพระนครเชียงใหม่ อันหรงร้างสูญเสียนานได้
ชาวปลีถ้วน ในเวียงท่งมวลประกอบด้วยต้นไม้ ป่าหยา เครือเขา เถาวัลย์ ป่าหวายท่ง
หลายมากนั้ก เปนที่เสพออยู่แห่งเนื้อเบื้อกระนองทั้งหลายเปนต้นว่า เสือ หมี แรด ช้าง
จัวะทิง สิงสน หมูเถื่อน ละมั่ง ทราย กวาง ฟาน อันเข้ามาอยู่อาศัยในเวียงท่งมวล วร
พุทธศาสนาว่าความาราม วิหารบ้านโบสถ์ พุทธรูปเจดีย์ รั้วเวียงท่งมวลเปนชราษณะหล
คร่าโค่นค้ำน โปดพังไฟเปนอันมาก...

อยู่ได้เดือนปลาย 15 วัน เถึงเดือนยี่ออก 5 ค่ำ วัน 7 มีสมเด็จพระเจ้าบรมโพธิ์ตรกระสัต
ตราธิราชเจ้าองค์เปนพระราชเชษฐาเปนเกล้า เจ้าพระวรมหาอุปราชานราธิบศีสรสุ
วณณะฝ่ายหน้าหอคำ และเจ้าฟ้าหลวงเมืองหริภุญชัย เจ้าศรีบุญมาหอหน้าเมืองละพูนขัด
ดียวราชวงศา ท้าวพระญาเสนาอามาจจรัชมนตรีทั้งหลายหมายมิจตุรงค์เสนา 4 จำพวก...”

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดพระงาม ผูก 8 ใช้อักษรธรรมเขียนเป็นภาษาบาลีในบรรทัดต้น จากนั้นเขียนเป็นภาษาไทยวน

ส่วนในด้านการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ปกครองล้านนากับเมืองต่างๆ ในช่วงนี้คงใช้เขียนด้วยตัวอักษรธรรม ซึ่งแม้ไม่ปรากฏหลักฐานด้านตัวอักษรอย่างชัดเจน แต่ก็ได้กล่าวถึงการใช้นั่งสือเพื่อติดต่อสื่อสารถึงกัน ดังความว่า

“ถัคนันพระเป็นเจ้ามหาอุปราชรัตนห่มเมืองแก้ว มาพร้อมกันมีหนังสือเป็นคำเกลี้ยกล่อมฟ้าน้อยเมืองกลางกับถ้ายลายงาม...ถัคนันพระเป็นเจ้าแต่งแสนราชโกฏุมกริพลไปตีบ้านแม่ปะ ได้แสนขัตติยชมพูกวาดเอาครอบครัวมาใส่บ้านเมือง ถัคนันพระเป็นเจ้าแต่งหื่อนายชินาขวานนายชินาคำหมอปุกถื้อหนังสือไปเกลี้ยกล่อมพระยามังรายเมืองชาวค...” (ตำนานสิบห้าราชวงศ์, 26 – 27)

เนื่องจากในช่วงก่อนการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลนี้ ล้านนาค่อนข้างมีอิสระในการปกครองตนเอง จึงมีการใช้อักษรธรรมและภาษาล้านนาทั้งในด้านศาสนาและสังคม โดย

อักษรธรรมได้เข้ามามีบทบาททางสังคมมากขึ้น คือใช้เขียนวรรณกรรมทางโลกและใช้เขียนติดต่อสื่อสารกันทั่วไปอย่างแพร่หลาย แม้การติดต่อสื่อสารเกี่ยวกับงานราชการกับทางกรุงเทพฯ ผู้ปกครองเชียงใหม่ก็ได้ใช้เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนาเป็นส่วนใหญ่ ทำให้กรุงเทพฯ เกิดการรับรู้ถึงการเป็นเมืองต่างชาติต่างภาษาของล้านนา และยังเรียกคนเชียงใหม่หรือล้านนาทั้งหมดว่า ลาว พร้อมกับเรียกภาษาล้านนาว่า ภาษาลาว (เตือนใจ ไชยศิลป์, 2536: 29) ขณะเดียวกันก็เรียกตัวอักษรธรรมล้านนาว่า อักษรลาวด้วย ซึ่งปรากฏในจดหมายเหตุนครเชียงใหม่หลายฉบับ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ใบบอกพระยาเชียงใหม่ เรื่อง ส่งพม่า 16 คน ลงมากรุงเทพฯ กับตอบรับพม่า 16 คน จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)

“วัน ๑๔ ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง เบญจศก พญาเชียงใหม่ แดงไหพญาจ้าวถือหนังสือ บอกส่งพม่า นาย ๑ ไพร ๑๕ รวม ๑๖ คน ลงมาเปนอักษรลาวไหหมื่นวิสุทธามแปลออกเปนคำไทยความว่า” (คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, 2542: 93)

ใบบอกพระยาเชียงใหม่เรื่องตั้งเมืองเชียงราย เมืองพะเยา เมืองจาว จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387)

8
“วัน 1 ๗ 12 ค่ำ ปีมโรง"ฉอศก พญาเชียงใหม่บอกหนังสือไห นายพรม นายขนาร ทำมป็นโย ถือส่งมาเปนอักษรลาวฉบับหนึ่งไหจ่เรกันทรแปลเปนไท ไคความว่า ข้าพระเจ้า พญาเชียงใหม่ พญาอุปราช นายภิมพิสาร พระราชวัง พญารัตนเมืองแก้ว พญาราชบุตร บุคหลานแสนท้าวพญาลาว เมืองเชียงใหม่ทุกคน...”

(คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, 2542: 122)

นอกจากนี้ ข้าราชการจากกรุงเทพฯ ที่ถูกส่งมาประจำสามหัวเมืองล้านนา หรือที่เรียกว่า “ข้าหลวงตามหัวเมือง” นั้นจะต้องเรียนรู้ภาษาถิ่นล้านนาด้วยเพราะจำเป็นต้องสื่อสารด้วยภาษาล้านนากับคนท้องถิ่น ดังปรากฏว่า พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน สุรนันทน์) เมื่อได้รับพระราชบัญชาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ให้มาประจำหัวเมืองล้านนาในต้นปี พ.ศ. 2426 พระยาราชสัมภารากรได้ประพันธ์โคลงนิราศระยะทางเมืองนครเชียงใหม่ขึ้นมาฉบับหนึ่งด้วยตัวหนังสือไทย โดยได้พรรณนาความตลอดระยะทางที่เดินทางมายังเมืองเชียงใหม่ และในตอนต้นบทประพันธ์ได้ใช้ภาษาไทยกลาง แต่เมื่อมาถึงเมืองลำปางจนกระทั่งถึงเชียงใหม่ก็ได้เริ่มใช้ภาษาล้านนาเข้ามาแทรกด้วย อันเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ในช่วง พ.ศ. 2426 ภาษาล้านนายังมีบทบาทเป็นภาษาถิ่นที่คนต่างถิ่นจะต้องเรียนรู้ แม้ว่าคนต่างถิ่นนั้นจะมาจากส่วนกลางที่เป็นผู้ปกครองก็ตาม ดังตัวอย่างบทประพันธ์โคลงนิราศต่อไปนี้ (สนั่น ธรรมธิ, 2543: 38, 47-49)

“ถึงประตูประเคาะ	นครลัม- พางค์แฮ
ทวารชื่อเชียงฮายคำ	ฟู้อ้ง
เตียวตวยมัทคัถาสำ-	ฮาญลัก หยาดเลย
คนหน้าหน้าคาคม้อง	หึ่งสะท้านทางเวียง
เชียงฮายคำ = เชียงรายทอง	ฟู้อ้ง = เรียกว่า
เตียวตวย = เดินตาม	ตำฮาญ = ตำราญ

ชาวเมืองเนืองฟ้งทั้ง	หญิงชาย
จนก่อเจดีย์ทราย	สาคน้ำ
เรียนผกผ่อชนหลาย	หลากจืด
กอยบ่หันนุชซ้ำ	จิมเศร้าเสริมใจ
ฟ้ง = ريب	ผกผ่อ = แอบดู
หลากจืด = แปลกใจ	กอยบ่หัน = มองหาไม่เห็น
จิม = ด้วย, กับ	

लगलहादकडड	อยองขัน
ป้งสุทกสลงสัน	สู่เจ้า
สระสงปู้บาป็น	พรผ่อน หื้อเอ
บางหมู่ทานครว้เข้า	ตุ้ซ้องสัพพี
อยอง = วาง	สลง = ขันเงิน
ปู้ = ชายมีอายุ	ป็นพร = อวยพร
หื้อ = ให้	ตุ้ = พระสงฆ์

การใช้ตัวอักษรธรรมของล้านนาในช่วงนี้ แสดงให้เห็นว่าล้านนายังคงมีเอกลักษณ์ทางภาษาของตนเอง และยังไม่ถูกรอบงำด้านภาษาจากกลุ่มชนที่มีอำนาจในการปกครองเหนือกว่า นอกจากนี้ยังแบ่งแยกให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชาวล้านนาเป็นคนละกลุ่มกับคนไทย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ล้านนายังคงมีอำนาจทั้งทางด้านการปกครองและวัฒนธรรมของตนเอง มีสิทธิธรรมในการพิจารณาตัดสินเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับการบริหารบ้านเมืองและการดูแลประชาชน

แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงนี้ก็ยังมิปรากฏการณ์ด้านการเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทของภาษาและอักษรล้านนาให้เห็นอยู่ใน 2 ระดับด้วยกัน คือ การเปลี่ยนแปลงในระดับราชสำนัก และการเปลี่ยนแปลงในระดับประชาชนทั่วไป

ก. การเปลี่ยนแปลงในระดับราชสำนัก

1. การเปลี่ยนแปลงด้านอักษร

การเปลี่ยนแปลงในระดับราชสำนักสามารถสังเกตได้จากใบบอกที่มีไปมาระหว่างราชสำนักเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ ในบางครั้งนอกจากจะเขียนด้วยอักษรธรรมหรืออักษรล้านนาและใช้ภาษาล้านนาแล้ว ยังมีการเขียนด้วยอักษรไทยเป็นภาษาไทย โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 6 (พ.ศ. 2399-2413) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

**ศุภอักษรเจ้าเมืองเชียงใหม่ เรื่องการเผาศพพระยาอุปราชและเรื่องเมืองเชียงรุ่ง
รบเมืองกก จ.ศ. 1219 (พ.ศ. 2400)**

“ศุภอักษร ข้าพสุทธิเจ้า เจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ดำรงพระยศพิริยคอรสุนทรทศศีศ
รนครเสดว์รฤทธิเดชมหาโยนาคราชวงษาชัยนี้ เจ้านครเชียงใหม่ เจ้าลำพูน บุริ
รัตน์เจ้าราชบุตร พญารัตนอนาเขตเจ้าเมืองเชียงราย บุตร หลาน แสนทาว พญาลาว
เมืองเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย ทั้งปวง ขอปรี้นี้บัตรมายัง พัน ๗ ลูกขุนณศาลาไคท
ราพ ด้วยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงาน...” (คณะกรรมการชำระ
ประวัติศาสตร์ไทย, 2542: 253)

ศุภอักษรเจ้าเมืองเชียงใหม่ เรื่องการเผาศพพระยาอุปราช และเรื่องเมืองเชียงรุ่งรบเมืองกก จ.ศ. ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐)^๑

ศุภอักษร ข้าพทูลเจ้า เจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ดำรงพระยศรัตนนครเสด็จวฤทธิเดชมหายาโยนาคราชวงษา

ชัยนี้ เจ้านครเชียงใหม่ เจ้าม้าพูน บุรีรัตนเจ้าราชบุตร พญารัตนอนาเขตเจ้าเมืองเชียงราย บุตร
หลาน } แสนท้าว

เชียงใหม่ }
พญาแก้วเมือง ลำพูน } ทั้งปวง ขอพระเนตรม้ายัง พ้น ฯ ลูกขุนณศาลาไตรทราฟ ด้วยมีพระบรมราชโองการ
เชียงราย }
โปรฎเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงาน

หมื่นพิทากอ	๑	๓
พระคลังวิเศษ	๑	
หมื่นรักษานาเวศ	๑	
หมื่นราชาพิจิต	๑	
หมื่นชุมสงคราม	๑	๒
สนมพลเรือนชาย		
หมื่นจงใจอาด	๑	
หมื่นสนธิสุษา	๑	
ผู้ษามาลา		๒
หมื่นศรีใจกัก	๑	
งาน		๑๑ คน
ชายหมื่นรัตน	๑	
ช่างทหารใน		
ช้วนายวัด	๑	
ชาย หมื่นพีหนิด	๑	
ช่างเขียน		๒
ขวา หมื่นเลขาไพโรจิต	๑	

^๑ ชื่อเรื่องในบัญชีหอสมุดแห่งชาติ คือ ศุภอักษร เจ้าเมืองเชียงใหม่ เรื่องการเผาศพพระยาอุปราช ฯลฯ
^๒ ที่ถูกคือ มหาโยนางคราชวงษาธิบดี

จากหลักฐานประเภทใบบอกข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าในสมัยของพระเจ้ากาวิโรสุริยวงษ์ อักษรธรรมได้กลายเป็นตัวอักษรที่ใช้ถ่ายทอดภาษาล้านนาและได้ถูกเรียกว่า “อักษรลาว” พร้อมๆ กับการเรียกภาษาพูดว่า “ภาษาลาว” ด้วย ซึ่งสันนิษฐานว่าในราชสำนักเชียงใหม่ได้ใช้ภาษานี้สื่อสารกับทางกรุงเทพฯ เป็นหลักในช่วงแรกๆ แต่ต่อมาภายหลังก็ได้ใช้ภาษาไทยและอักษรไทยสื่อสารด้วย ทั้งในราชสำนักกรุงเทพฯ ซึ่งเชียงใหม่คงมีผู้เชี่ยวชาญทั้งสองภาษาประจำอยู่เพื่อแปลเอกสารให้แก่ชนชั้นปกครองในการสื่อสารราชการต่อกัน

2. การเปลี่ยนแปลงด้านภาษา

แม้ว่าไทยจะได้พยายามเข้ามาจัดการปฏิรูปการปกครองของล้านนาเป็นระยะๆ ก็ตาม ดังจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2417 ไทยได้เริ่มส่งข้าหลวงคนแรกคือ พระนรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยยันต์) มาเป็นข้าหลวงสามหัวเมืองเพื่อดูแลการเมืองการปกครองของหัวเมืองลาวเฉียงหรือล้านนา (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2539: 21) ต่อมาได้ส่งกรมพระพิชิตปรีชากรมาปรับปรุงระบบการบริหารจัดการในล้านนาอีก (ช่วงพ.ศ. 2427–2428) การเสด็จมาของพระพิชิตปรีชากรทำให้เกิดการแต่งตั้งรับเสด็จขึ้น โดยพระญาพรหมโวหาร กวีของราชสำนักเชียงใหม่ ซึ่งได้รับมอบหมายจากเจ้าราชบุตรขัดดิงค์ และเจ้ากาบคำชายาให้เขียนขึ้น (ยุทธพร นาคสุข, 2547: 16) การที่พระญาพรหมโวหารแต่งบทคร่าวนี้ ได้ปรากฏการใช้ภาษาไทยแทรกอยู่จำนวนมาก ทั้งนี้อาจเป็นด้วยเหตุที่พระญาพรหมโวหาร ได้เคยแต่งคร่าวขอพระอภัยมณีจากวรรณกรรมภาคกลางเรื่อง พระอภัยมณี ของสุนทรภู่ และยังเคยรับจ้างเขียนคำร้องที่ศาลาลำปางด้วยภาษาไทย (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2527) ทำให้รู้คำศัพท์ภาษาไทยจำนวนมาก อีกประการหนึ่งล้านนาในยุคนี้ น่าจะมีผู้รู้ภาษาไทยในจำนวนที่มากขึ้นเพราะต้องติดต่อสัมพันธ์กับกรุงเทพฯ อย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากก่อนหน้านี้ก็เคยมีข้าหลวงมาประจำหัวเมืองนี้อยู่แล้ว ซึ่งจะต้องมีการสื่อสารด้วยภาษาไทย จึงเกิดการรับและแลกเปลี่ยนภาษาไทยเข้ามาปะปนในภาษาล้านนา ดังปรากฏในเอกสารต่างๆ ของราชสำนักเชียงใหม่ รวมทั้งบทประพันธ์ที่กวีราชสำนักฯ ได้แต่งขึ้น ผู้ที่มีความรู้ภาษาไทยมักจะได้รับตำแหน่งประจำในราชสำนัก บางส่วนอาจถูกจ้างให้เป็นล่าม และบางส่วนก็เข้ารับราชการในระบบการจัดการของไทย โดยเฉพาะพระญาพรหมโวหาร ซึ่งมีเจ้าแม่ทิพย์ไกรสรคอยสนับสนุนให้ทำงานด้านวรรณกรรม โดยแต่งวรรณกรรมต่างๆ ขึ้นถวาย จึงอาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้มีคนล้านนาที่รู้หนังสือไทยอยู่พอสมควรเพราะต้องทำงานร่วมกับข้าราชการจากไทย

สำหรับกวีที่ใช้ถ้อยคำสำนวนไพเราะอย่างโดดเด่นดังพระญาพรหมโวหารนั้น มีประวัติที่เกี่ยวข้องและรับใช้ใกล้ชิดในราชสำนักมาโดยตลอด ตามประวัติกล่าวว่า พระญาพรหมโวหารเกิดเมื่อ พ.ศ. 2345 หลังจากอุปสมบทเป็นภิกษุได้สองสามพรรษา ก็ลาสิกขาบท ไปรับจ้างเขียนเอกสารด้านกฎหมายอยู่กับศาลเมืองลำปาง และรับจ้างเขียนคร่าวใช้ (เพลงยาว) ให้หนุ่มสาวด้วย ต่อมาไปฝึกงานกับกวี ชื่อพระญาโลมาวิสัยในราชสำนักลำปาง และทำงานเป็นมหาดเล็กอยู่กับเจ้าวรญาณรังษี

เจ้านครลำปาง องค์ที่ 9 ในแผนกอาลักษณ์ ต่อมา พ.ศ. 2404 พระญาพรหมโวหารได้ย้ายไปทำงานในราชสำนักของ “เจ้าชีวิตอ้าว” หรือพระเจ้ากาวิโรตสุริยวงศ์แห่งนครเชียงใหม่ โดยเหตุที่เจ้าแม่ทิพย์ไกรสรทรงโปรดละครแบบกรุงเทพฯ จึงได้ให้พระญาพรหมโวหารนำเรื่องพระอภัยมณีมาแต่งเป็นคร่าวขอ (ยุทธพร นาคสุข, 2547: 17 – 19)

การเปลี่ยนแปลงด้านภาษาในช่วงนี้จึงมีอยู่ 3 ลักษณะ คือ

1. การรับคำราชาศัพท์แบบไทยเข้ามาใช้ในวรรณกรรมล้านนา
2. การสะกดอักษรวิธีที่เลียนแบบไทย
3. การนำคำไทยมาใช้กับคำล้านนา และการสร้างคำซ้อนแบบใหม่ที่มีความหมายเดียวกัน โดยคำหนึ่งเป็นคำไทย ส่วนอีกคำหนึ่งเป็นล้านนา

1. การรับคำราชาศัพท์แบบไทยเข้ามาใช้ในวรรณกรรมล้านนา ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม คร่าวรับเสด็จพระพิชิตปรีชากร สังเกตได้ว่ากวีผู้รู้ภาษาไทยค่อนข้างมาก โดยได้นำคำราชาศัพท์แบบไทยมาใช้ในวรรณกรรม เพราะเป็นกวีที่เคยอยู่ในราชสำนักทั้ง 2 แห่ง คือ ลำปางกับเชียงใหม่ และยังสะท้อนให้เห็นว่าราชสำนักเชียงใหม่ได้รับอิทธิพลภาษาไทยเข้ามาค่อนข้างมาก โดยเฉพาะคร่าวรับเสด็จพระพิชิตปรีชากร มีการใช้คำราชาศัพท์จำนวนไม่น้อย เพราะผู้แต่งทราบดีว่า พระพิชิตปรีชากรเป็นเชื้อสายกษัตริย์ จึงต้องใช้คำราชาศัพท์ในการแต่งคร่าวรับเสด็จ ดังตัวอย่างคร่าวในบทขึ้นต้น คือ

ยอประพนม	บังคมบนน้อม	ทูลกราบไหว้	เจื่องให้บุญหนัก
น้อมคำนับ	สุพรรณจักร	อัครบวงส์	พระองค์อยู่เกล้า
ปฏิสนธิ์	เกิดมาเปนเจ้า	กลางเวไชย	แทนชิด
โอรสสัง	พระเจ้าชีวิต	จอมปิ่นเกล้า	เมืองไทย
องค์มีเดชยศ	ปรากฏเรื่องไส	บุแผ่ไป	ทิศแปดด้าน
อมิตตัง	พ่ายพังกลัวหย้าน	เพื่อสมภารองค์	บ่ช้า
เปรียบเทียมเหมือน	มณีหยาดฟ้า	หาอันผู้	มาเทียม
ทูลลระ	ยากนักหาเทียม	ที่จักเปรียบเทียม	เสมอคั่งเจ้า
พระชั้นษา	วัยยาหนุ่มเหน้า	กายาเลา	แซมซ้อย
สติวิสัย	ว่องไวเรียบร้อย	ประกอบด้วย	ปัญญา
องค์หน่อพระ	มโหสถา	สัมโพธา	พุทธเจื่องเจ้า (ยกย่อง)
เปรียบเหมือนกัน	กับองค์อยู่เกล้า	น้องยาธอ	พิชิต
ปรากฏด้วย	บุญเลฤทธิ์	เหมือนเช่นเจ้า	บิดา
พระเจ้าชีวิต	องค์พระเชษฐา	ทรงพระบัญชา	ดำรงสั่งด้าน

ไขพระอบ	ทองคำผิวจ้าน	คือมุกขทวาร	โอรสผู้พิช
รับสั่งหา	พระองค์พิชิต	มากราบเฝ้า	ในวัง
รับสั่งรัก	กรัสนั่นว้าง	สั่งอนุชัง	บ่ช้าต่อหน้า
ไปต่างพระกรรม	พระเนตรตัวข้า	บัญชามา	พร้อมพริบ
องค์อนุชา	ก็น้อมคำนับ	จอมเกศเกล้า	ภูบาล
บ่ย่อท้อ	แก่ราชการ	มาเกณฑ์แต่งคราน	ดาหามไฟรฟ้า
มีจดหมาย	อับไปขุนหน้า	ผัดนักวัน	บอกไว้

(ยุทธพร นาคสุข, 2547: 37 – 38)

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการใช้คำราชาศัพท์จำนวนมาก เช่น

**ทูลกราบไหว้ พระองค์อยู่เกล้า โอรัสตัง พระชันษา น้อยยาเธอ องค์พระเชษฐา ทรงพระ-
บัญชา ดำรัสสั่ง โอรสผู้ รับสั่ง กรัสน (กรัสน) อนุชัง (อนุชา) พระกรรม พระเนตร**

การรับเอาคำราชาศัพท์เหล่านี้ ซึ่งเป็นคำของไทยมาใช้ โดยเฉพาะการใช้ตามธรรมเนียมปฏิบัติของกรุงเทพฯ แสดงถึงการยอมรับและให้เกียรติแก่เชื้อพระวงศ์ของกรุงเทพฯ ด้วยส่วนหนึ่ง ขณะเดียวกันการที่กวีล้านนาได้นำเอาคำราชาศัพท์มาใช้โดยอาจมิได้คาดถึงผลที่จะเกิดขึ้นต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านภาษาในภายหลังได้กลายเป็นหลักฐานด้านลายลักษณ์อักษรชิ้นสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าอิทธิพลของภาษาไทยได้เข้ามาสู่ภาษาล้านนา และทำให้ประชาชนทั่วไปเริ่มคุ้นเคยกับการใช้คำเหล่านี้รวมถึงเป็นกระแสผลักดันให้เกิดความนิยมในการนำคำศัพท์ไทยอื่นๆ มาใช้ปะปนกับภาษาล้านนาในวรรณกรรมยุคต่อมา แม้จะพยายามคงการใช้สำเนียงแบบล้านนาอยู่ก็ตาม

2. การสะกดอักษรวิธีที่เลียนแบบไทย การรับเอาคำไทยมาใช้ทำให้เกิดการสะกดอักษรวิธีที่เลียนแบบไทยด้วย กล่าวคือ การใช้คำไทยแทรกในวรรณกรรม **คร่าวขอพระอภัยมณี และคร่าวสืบท** ซึ่งเป็นผลงานอีกฉบับหนึ่งของพระยาพรหมโวหารมีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากกว่า 1,000 คำ โดยการรับคำไทยมาใช้นั้น ใช้อักษรวิธีล้านนาสะกดเลียนแบบไทย ตัวอย่าง เช่น

เกษมสุข	เขียนเป็น	กระเกษมสุขข์
ทูลความ	เขียนเป็น	ทูลความ
สถิต	เขียนเป็น	สถิต์
ชันษา	เขียนเป็น	ชันนสา
วิชาความรู้	เขียนเป็น	วิชาความรู้

(คร่าวขอพระอภัยมณี, ม.ป.ป.: 11-19)

พลาดพลั้ง	เขียนเป็น	ภาคทั้ง
ทนนิ่ง	เขียนเป็น	ชนนิ่ง
กรุงเทพ	เขียนเป็น	กรุงเทพ
เมืองไทย	เขียนเป็น	เมืองไชย

(คร่าว์สืบท, 2479: 5-10)

3. การนำคำไทยมาใช้ร่วมกับคำล้านนา เช่น แกล้ง เร่งรัด กฎหมาย จี๊รว ยุง จงชัง ลัญญา ฉันโต หนราม ชุกชน เที้ยว โคนจุก ทำบุญ ทำทาน สุพรรณ ลำเนา และการสร้างคำซ้อนแบบใหม่ที่มีความหมายเดียวกันโดยคำหนึ่งเป็นคำไทย ส่วนอีกคำหนึ่งเป็นล้านนา การใช้คำไทยร่วมกับคำล้านนานี้ แสดงให้เห็นปรากฏการณ์ที่ภาษาล้านนาค่อยๆ ถูกแทนที่ด้วยภาษาไทยและลดบทบาทลง โดยการนำคำล้านนาและคำไทยที่มีความหมายเดียวกันมาซ้อนกัน เช่น

ติเตียนกล่าวห้าม	เบียดขัด
หัวอกทรวงใน	เล่าถ้อยวาทะไขบอก
คิด กระเนิงใจ	น้านอง ยั้งนั๊ก
ลูชิง	แผ่นพริ้มเสื่อผ้า
โตะโตกัวะขัน	นงวัยนาฏน้อย
เตือนทุกขโศกใหม่	หยอกจิกกัน

(คร่าว์สืบท, 2479: 11-12, 39, 41, 42, 44, 45, 55)

ปรากฏการณ์ทั้งหมดที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่า ในด้านอักษรมีการใช้ทั้งอักษรล้านนาและอักษรไทยสลับกันในบางครั้ง ส่วนในด้านภาษา เริ่มมีการรับคำไทยมาใช้ โดยเฉพาะคำราชาศัพท์ และคำไทยอื่นๆ ที่ทำให้เกิดการสะกดสับสน ทั้งยังมีการใช้คำไทยปนกับล้านนาและกลายเป็นการสร้างคำซ้อนแบบใหม่

จึงอาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้แม้ภาษาและอักษรล้านนาจะยังคงมีบทบาทอยู่โดยทั่วไป แต่ในด้านการติดต่อทางราชการระหว่างชนชั้นปกครองของเชียงใหม่และกรุงเทพฯ ได้มีการใช้ทั้งสองภาษา นอกจากนี้ ในราชสำนักเชียงใหม่ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการนำภาษาไทยเข้ามาใช้เป็นแห่งแรก และถือว่าเป็นกลุ่มที่มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเรียนภาษาไทยกันมากขึ้นในระยะต่อมาด้วย

ข. การเปลี่ยนแปลงในระดับประชาชนทั่วไป

ด้านภาษาพูดของล้านนาในช่วงนี้ ภาษาท้องถิ่นของล้านนาหรือภาษาไทยวนนั้นยังเป็นภาษาที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในสังคมของชาวล้านนา แม้จะมีการส่งข้าหลวงมาจากกรุงเทพฯ มาบริหารราชการในล้านนา แต่คนล้านนายังคงพูดภาษาล้านนาอยู่ดังเดิม และมีทัศนะว่า ภาษาไทยเป็นภาษาต่างถิ่น ทั้งยังมองว่าคนกรุงเทพฯ เป็น “คนไทย” หรือ “คนใต้” ซึ่งมีลักษณะแตกต่างไปจากคนท้องถิ่น โดยเฉพาะด้านภาษาพูด มักจะมีคำพูดล้อเลียนคนไทยจากกรุงเทพฯ ว่า เป็นคน “อะไรทำไม” ซึ่งหมายถึงเป็นคนทีพูดภาษาไทย ทั้งยังเห็นเป็นเรื่องตลกขบขันเมื่อคนท้องถิ่นพยายามหัดพูดด้วยสำเนียงภาษาไทยที่แปร่งและใช้คำเมืองหรือคำในภาษาล้านนามาปะปนแต่แปลงสำเนียงให้เป็นแบบไทย จนเกิดการล้อเลียนคนล้านนาที่เคยใช้ภาษาถิ่นของตนเองแต่ได้พยายามรับคำและสำเนียงภาษาไทยเข้ามาใช้ ทั้งนี้อาจเพื่อแสดงความโก้หรู อันเป็นค่านิยมหนึ่งในสังคมยุคนั้น โดยเฉพาะการแสดงถึงความเป็นผู้ที่มีการศึกษาคือ รู้ภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศเพิ่มเข้ามา ซึ่งทำให้เป็นผู้ที่มักได้รับโอกาสดีๆ ทางสังคม ประกอบกับกลุ่มมิชชันนารีได้คิดระบบการพิมพ์ขึ้นโดยอิงกับความรู้จากส่วนกลาง ทั้งยังได้พัฒนาศาสนาคริสต์ให้เด่นกว่าศาสนาพุทธจนมีผลทำให้ประชาชนทั่วไปมีความตื่นตัวในสิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมของตน และเริ่มมีการเรียนรู้สิ่งเหล่านั้น ภาษาไทยจึงเข้ามาสู่ในระดับประชาชนด้วย

โดยทั่วไปด้านการเขียนสันนิษฐานว่ายังคงใช้อักษรล้านนาอยู่ดังเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ภาษา โดยเฉพาะภาษาพูดเกิดขึ้น ดังหลักฐานที่เป็นบันทึกการเดินทางในลักษณะจดหมาย ของศรีโหม้ วิชัย แสดงให้เห็นการนำคำไทยมาใช้ปนกับคำล้านนาอย่างชัดเจน นอกจากนั้นยังมีคำต่างประเทศที่นำมาใช้ทับศัพท์ด้วย เนื่องจากศรีโหม้เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาในกลุ่มของมิชชันนารีและมีโอกาสได้เดินทางไปต่างประเทศ จึงทำให้ภาษาของศรีโหม้มีความหลากหลายและสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านภาษาของล้านนาอีกระดับหนึ่งในช่วง พ.ศ. 2432 ตัวอย่าง เช่น

“หนังสือฝากใบที่สิบเอ็ด

ข้าพเจ้าศรีโหม้ สวัสดิมาเถิงพ่อแม่ได้ทราบ

เดี๋ยวนี้ข้าทั้งหลาย แม่เลี้ยง ละอ่อน ทุกคนสบายดี คนหน้อยยังบ่ลืมคำ
เชียงใหม่ อันนี้ เดี่ยวนี้ก็ฝนตกหนักบ้านทางเหนือ น้ำท่วม น้ำพัดเอาเรือนไปหา
สิบหลัง อันหนึ่งในเดือนแปบรูอาเรียนี้ กำลังทางมหาสมุทรแอตแลนติก โคนกัน
ลุ่มจมทั้งสองลำ

อันนี้ มหาสมุทรแอตแลนติกนี้ ร้ายกว่ามหาสมุทรและทะเลทั้งหลาย มัก
มีลมพายุใหญ่อยู่บ่อยๆ และมีหมอกมัวมืดบ่หันอะสัง เพราะฉะนั้น กำลังที่ข้าม

มหาสมุทรแอตแลนติก ลูกจาก เมืองนิวยอร์กไปเมืองอังกฤษ ต้องเป็นกำปั้นตีแน่นหนา หนักกว่ากำปั้นทั้งหลายที่เดียวทางอื่น ใหญ่งามกว่ากำปั้นที่เดียวในมหาสมุทรอื่น

อันนี้ เมืองนี้บ่เหมือนเมืองเรา มีข้าวอะสังน้อยหนึ่งก็รู้กันทั่วทั้งแผ่นดิน อันนี้วันก่อนข้าได้ไปฟัง กุลวาคำ ร้องเพลง ม่วนแต่ มั่นว่าพระเจ้าสร้างมัน สร้างเมื่อคืน บ่สู้หั้นถี้ เพราะฉะนั้นเขาจึงดำทุกคน เขาว่าเจื่อนั้น

อันนี้ ที่เมืองนี้มดงามบ่มี มดส้มบ่มี รินยุงบ่มี ไม้ไผ่ ไม้บ้ง ไม้ซาง และไม้ ก้างต่างๆ บ่มี ผ่อหญ้าที่จักเหมือนหญ้าที่เชียงใหม่อีกบ่มี ที่เมืองนี้สั้มหมากเกลี้ยงกีนักแท้ ได้หันแต่หน่วยมัน ดันบ่หัน กินล้ากว่าบะเกลี้ยงบ้านเรา แก่นในกิบมี เปื่อยคี่

อันนี้ ข้าอยู่เมืองออกแลนนัน เดียวนี้ไปที่ไหนก็ได้ทุกที่ทุกถนน ทั้งกลางวันแลกลางคืน บ่ผิดบ่หลงที่ไหนสักที่ ที่เมืองใหญ่พุ้นจักไปเมื่อคืนยังบ่ได้เตื่อ ไปเมื่อวันบ่ผิดที่ไหน เพราะว่าเวียงแซนแฟนชิสะโกเป็นเมืองใหญ่ มีถนนนัก เต็มไปด้วยตึกสูง ตึกใหญ่ทุกถนน บ่เหมือนนอกแลน คนกีนัก รถกีนัก เป็นหัวเมืองฝ่ายตะวันตก อันนี้ตั้งแต่ข้าไปอยู่ที่นั่น ได้รับหนังสือพ่อแต่ไบเดียวเท่านั้น จักล้าว่าหนังสือข้าสูญหาย ด้วยว่าในปีนี้ กำปั่นล่มเสียสองลำ จักว่าเป็นกำปั่นเมลล์ก็รู้ยังบ่ผัดค ชื่อกำปั่นเตื่อ เมื่อวันก่อนนั้น ทางออกแลนไฟก็ไหม้ รถไฟเสียหายหลายรถ ข้าในเดือนนี้ ไฟก็ไหม้เมลล์แถม เสียห้ำหกรถ เขาเยยะเจื้อโคบรู๊ กล้าว่าหนังสือข้าเสียด้วยนั้น

เขียนที่ออกแลน คาละฟอเนีย มาเดือนมาฆ 2 คำ จ.ศ. 1251 พ.ศ. 2432”

(จดหมายศรีโหม้, 2432: 46-47)

จากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นจะเห็นว่ามีการใช้คำไทยปะปนจำนวนมาก เช่น เดียวนี้ ไปที่ ไหนก็ได้ทุกที่ทุกถนน ขณะเดียวกันก็มีคำต่างประเทศแทรกอยู่บ้าง เช่น แฟบรูอาร์ แซนแฟนชิสะโก ออกแลน คาละฟอเนีย มาฆ และคำล้านนาบางคำยังคงเขียนแบบล้านนา เช่น เจื่อนั้น ม่วนแต่ เดียว และบางประโยคมีการเรียบเรียงตามแบบประโยคภาษาไทย เช่น เต็มไปด้วยตึกสูง เมื่อวันก่อนนั้น เป็นต้น

การใช้ถ้อยคำลักษณะเช่นนี้ รวมถึงการเรียบเรียงประโยคดังที่ยกตัวอย่างมา แสดงให้เห็นว่าภาษาล้านนาได้รับอิทธิพลของภาษาไทยเข้ามาเรื่อยๆ และเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ แต่ก็เห็นได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ ภาษต่างประเทศยังเข้ามามีอิทธิพลในวิถีชีวิตชาวล้านนาอีกด้วย โดยมี

การใช้คำทับศัพท์ภาษาอังกฤษด้วย เช่น ทูงไฮเติ้ล (ชื่อถนนสายหนึ่งในเมืองเชียงใหม่) บ๊อค (ส้วม) สายเบลท์ (เข็มขัด) ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม ในยุคนี้ถือว่าหัวเมืองต่างๆ ในล้านนายังมีอำนาจในการปกครองตนเองอยู่ค่อนข้างมาก โดยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ยังคงมีอำนาจในทางศาลและการตัดสินคดีความ มีการร่างกฎหมายใช้เอง เช่น เมื่อน่านมีกฎหมายใช้ คือ **อาณาจักรหลักคำ** ส่วนทางเชียงใหม่มีกฎหมายที่เรียกว่า **หลักคำ** (สรสวดี อ่องสกุล, 2534) การที่ล้านนาสามารถใช้อักษรและภาษาของตนเองแสดงให้เห็นว่าฐานะและบทบาทของอักษรและภาษาล้านนายังคงเป็นภาษาประจำถิ่นตามเดิม แม้ว่าตัวอักษรจะได้ลดฐานะจากอักษรศักดิ์สิทธิ์มาเป็นอักษรที่ใช้เขียนแทนภาษาล้านนาและใช้อยู่ในสังคมทั่วไปก็ตาม แต่กล่าวได้ว่า ยุคนี้ได้เริ่มมีอิทธิพลของภาษาไทยแทรกเข้ามาบ้างโดยใช้อยู่ในกลุ่มคนในราชสำนักและประชาชนกลุ่มที่ได้รับการศึกษาจากพวกมิชชันนารี ขณะที่คนล้านนาส่วนใหญ่ยังคงใช้ตัวอักษรธรรมและภาษาไทยวนเป็นภาษาหลัก

3.2.2 ช่วงเป็นมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2442-2475)

หัวเมืองล้านนาหรือมณฑลพายัพจัดเป็นมณฑลเทศาภิบาลในปลายปี พ.ศ. 2442 แม้ว่ารัฐบาลไทยจะเริ่มดำเนินการปฏิรูปการเมืองการปกครองในล้านนามาตั้งแต่ พ.ศ. 2427 แต่พอมาถึง พ.ศ. 2442 ได้มีการยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราชล้านนามาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งในพระราชอาณาจักรอย่างแท้จริง เพราะเจ้าเมืองไม่มีฐานะเป็นหัวหนารัฐบาลท้องถิ่นอีกต่อไป นอกจากนั้น ยังให้ข้าราชการทุกระดับชั้นมาจากการแต่งตั้งของส่วนกลาง (เกรียงศักดิ์ ชัยคุณ, 2548: 21) ในช่วงที่รัฐบาลไทยได้ปฏิรูปการปกครองของล้านนาให้เป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลนั้น ช่วงนี้ใช้เวลาค่อนข้างยาวนาน และมีการเปลี่ยนแปลงด้านฐานะและบทบาทของภาษาล้านนาที่เข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ เริ่มตั้งแต่ช่วงปลายสมัยของรัชกาลที่ 5 จนถึงช่วงรัชกาลที่ 7 มีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น ดังนี้

ก. การเปลี่ยนแปลงการใช้ภาษาในเอกสารด้านการเมืองการปกครอง

1. การเปลี่ยนแปลงด้านอักษร

ในช่วงนี้ได้มีการออกกฎสำหรับใช้เฉพาะมณฑลพายัพเป็นพิเศษ (สรสวดี อ่องสกุล, 2544: 393) จากการออกกฎต่างๆ ขึ้นมาใช้นี้ ทำให้ข้าราชการท้องถิ่นต้องนำเอาเอกสารทางด้านการเมืองการปกครองที่มีต้นฉบับเป็นภาษาไทยมาแปลงเป็นภาษาล้านนา โดยพิมพ์ด้วยอักษรธรรมล้านนาและเน้นการสะกดตามเสียงไทย รวมทั้งใช้คำทับศัพท์อักษรไทยเป็นจำนวนมาก ตัวอย่าง เช่น พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ซึ่งผู้วิจัยได้ปริวรรตจากต้นฉบับตัวพิมพ์อักษรล้านนา ดังต่อไปนี้

“มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมยุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้า ให้ประกาศชาวทั่วกันว่า เมื่อในรัชกาลแห่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้ตั้งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ขึ้นเมื่อพระพุทธศักราช 2440 และได้ใช้พระราชบัญญัตินั้นเป็นแบบแผนวิธีปกครองทั่วพระราชอาณาจักร อันอยู่ภายนอกจังหวัดกรุงเทพฯ จนบัดนี้ พระราชบัญญัติอื่นๆ อันเนื่องด้วยวิธีปกครองราษฏร ซึ่งตั้งขึ้นภายหลังต่อมา ได้ยึดพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่นี้เป็นหลักอีกเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่นั้นว่าเป็น พระราชบัญญัติสำคัญในการปกครองพระราชอาณาจักรอย่างหนึ่ง

ตั้งแต่ได้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ในพระพุทธศักราช 2440 มา วิธีปกครองพระราชอาณาจักรได้จัดการเปลี่ยนแปลงดำเนินมาโดยลำดับหลายอย่าง ซึ่งพระราชดำริเห็นว่า ถึงเวลาอันสมควรที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ให้ตรงกับวิธีการปกครองที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้แก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่รัตนโกสินทร์ศก 116 ของเดิมแห่งใดที่ยังใช้ได้ให้คงไว้ แห่งใดที่เก่าเกินกว่าวิธีปกครองทุกวันนี้ ก็แก้ไขให้ตรงกับเวลารวบรวมตราเป็นพระราชบัญญัติไว้สืบไปดังนี้”

ว่าด้วยนามและการใช้พระราชบัญญัติ

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้ ตั้งแต่วันประกาศแล้ว ให้ใช้ทั่วทุกมณฑล เว้นแต่ในจังหวัดกรุงเทพฯ ขึ้นใน และเมื่อใช้พระราชบัญญัตินี้แล้ว ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ รัตนโกสินทร์ศก 116 เสีย ใช้พระราชบัญญัตินี้แทนสืบไป

มาตรา 3 บันดาพระราชกำหนดกฎหมายแต่ก่อนบทใดข้อความขัดกับพระราชบัญญัตินี้ ให้ยกเลิกกฎหมายบทนั้นตั้งแต่วันที่ได้อใช้พระราชบัญญัตินี้ไป”

(พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457)

จากเอกสารข้างต้นนี้ แม้ว่าจะคงใช้อักษรล้านนา แต่จะเห็นได้ว่าทั้งสำนวนภาษาและถ้อยคำเป็นแบบไทยทั้งหมด มีเพียงอักษรวิธีของบางคำเท่านั้นที่ใช้แบบล้านนา เช่น คำว่า **รัชกาล** ซึ่งใช้ตัว ช สองตัว เพื่อให้ออกเสียงครบถ้วนแบบไทย เนื่องจากในภาษาล้านนาไม่มีการเขียนคำแบบสมาสตามแบบไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากภาษาสันสกฤต จึงได้มีการเขียนด้วยตัว ช สองตัว เพื่อให้ออกเสียงเป็น รัช-ชะ ได้ตามแบบไทย

คำว่า เพราะ**สนั่น** เป็นการสะกดตามการออกเสียงของถ้อยคำซึ่งไม่มีเสียงตัว **จ** แต่จะออกเสียงเป็นตัว **ส** แทน ดังนั้นจึงสะกดด้วยตัว **ส** ซึ่งคนไทยเองก็สามารถเข้าใจความหมายได้

คำว่า **เปลี่ยนแปลง** เป็นการสะกดตามเสียงของล้านนาที่ไม่ออกเสียงตัวควบกล้ำ จึงทำให้เขียนโดยไม่มีตัว **ล** ควบกล้ำตามแบบไทยที่เขียนว่า **เปลี่ยนแปลง**

คำว่า **กรุงเทพ** เป็นการสะกดตามเสียงในภาษาไทย ซึ่งไม่ตรงกับคำไทยที่เขียนว่า **กรุงเทพ** ทั้งนี้ เป็นเพราะในภาษาล้านนา หากเขียนโดยใช้ **กร** จะออกเสียงเป็น **ข** แทน เช่น คำว่า **กราบ** ออกเสียงเป็น **خاب** ดังนั้น หากเขียนตามไทยก็อาจทำให้ออกเสียงผิดไปจากคำเดิม จึงใช้วิธีเขียนตามเสียงไทยเพื่อให้คนไทยเข้าใจได้ถูกต้องตรงกัน

2. การเปลี่ยนแปลงด้านภาษา

นอกจากปรากฏการณ์ด้านอักษรดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีปรากฏการณ์ด้านภาษา ที่นำคำไทยและสำนวนไทยเข้ามาใช้จำนวนมาก โดยเฉพาะเอกสารเกี่ยวกับการทหาร ซึ่งพบว่าใช้ภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ ดังตัวอย่างหนังสือ **กลมมัททหาร** ต่อไปนี้

“หมวด 1 ว่าด้วยได้ว่าเมืองด่านชั้นนอก

ซึ่งติดกับเมืองปัจจามิตร นั้น ต้องตรวจกำหนดเขตแดนด่านที่ติดกับเมืองปัจจามิตรโดยรอบ ให้รู้ว่าเปนสิ่งใดเปนสำคัญ เขตที่หมั่นกันเมืองแห่งใด แต่ต้องรู้ที่ทางเข้าออกใหญ่น้อยยากง่ายมีทิศทาง ให้เข้าใจชัดเจน ต้องมีตัวพระยาใหญ่/ รอง ฤาพระยาผู้ช่วยผู้ใด/หนึ่งที่ได้รู้/เคยเห็นทางนั้นด้วยคนใด/หนึ่ง ในทางใด/หนึ่ง ให้ทั่วทุกทาง แต่บัดนี้เมืองหน้าด่าน คือ เมืองเชียงแสน/ราย เมืองฝาง/ งาม เมืองปาย เมืองแม่ฮ่องสอน เมืองเงาะ/ขอม ทั้ง 7 เมืองนี้ ต้องระวังระนุบำรุงรักษาอย่าให้คนในเมืองนั้นได้ความเดือดร้อน อย่าให้ต้องเสียภาษีอากรสิ่งใดนอกจากตอไม้แลห้างเข้า (เตรียมอาหาร-ผู้เขียน) สำหรับเมืองเพื่อจะรองราชการสำหรับกองหลวง จะไปมาตลอดด่านทางแลสำหรับเลี้ยงแขกเมืองแลคนใช้ไปมาเท่านั้น ให้ใช้ราชการแต่จำเพาะ 2 อย่าง คือ ไปตั้งรักษาด่านอย่างหนึ่ง ออกไปสืบราชการต่างเมืองอย่างหนึ่ง นอกนั้นห้ามมิให้กะเกณฑ์สอยอย่างใด/หนึ่งเปนอันขาด

ต้องระวังรักษาสถิตอย่าให้ไพร่เมืองทั้งด่านน้อยกว่าเมืองแล 600 คนได้ ถ้าเมืองใหญ่ให้ตั้งอัตรากันให้มากขึ้นไป ถ้าคนเมืองใดหนีหายไพลู่แห่งใด ต้องชำระสืบสวนเอาตัวมาชำระโทษจนหนัก แต่ไพร่ด่านเมืองใหญ่ จะสมักไพลู่ด่านที่มีคนน้อยก็ได้ตามใจไพร่สมัก ถ้าเจ้าเมืองนายด่านเมืองใดมิได้เอาใจใส่รักษาสไพร่จึงดี แลเกียดค้ำมิได้ติดตามไพร่ที่หนีหายแลเกียดก้อมคนมาเก็บเต็ม ให้เติมกำหนดต้องเอาเจ้าเมืองด่านผู้นั้นออกเสียจากที่ตั้งผู้อื่นไปใหม่ เกรเสลี่ยเอาคนเข้าเจ้าบ่าวพระยาที่คนมากตามมากน้อยตามน้อยร้อยละ 1 ฤาร้อยละสอง ละสาม ตามแต่จะต้องการคนมากแลน้อย ออกไปอยู่รักษาสหัวด่านจนทุกเมื่อ ถ้าเจ้าเมืองด่านเกลี้ยกล่อมรวมคนได้มากกว่ากำหนดขึ้นไพร่ มาก/น้อยเท่าใด ให้ปันเปนสาม เข้าเวรรับราชการ เข้าเวรชำระการเจ้าเมืองนายด่านนายกอง 1 แต่วันเวรต้องเสมอกันอย่าให้ใช้ไพร่ลุ่ม 2 คอน 2 ไม่เสมอกัน” (หนังสือกลมมัททหาร, ม.ป.ป.)

หนังสือกล่มมัทหารที่เขียนด้วยอักษรล้านนาแต่ใช้ภาษาและสำนวนแบบไทย

จากหนังสือกล่มมัทหารข้างต้น จะเห็นว่าคำส่วนใหญ่ล้วนเป็นภาษาไทยแทบทั้งสิ้น เช่น คำว่า ว่าด้วย ตลวด (เขียนตามเสียงภาษาไทย) กำหนด เขตแดน ปัจจามิตร โดยรอบ เตือดร้อน ตลวดตลา ชำโทษ เกียดค้ำน และใช้สำนวนตามแบบไทย เช่น ให้อู่ว่างถึงใดเป็นสำคัญ ระวังชะนุบำรุงรัก ลา เป็นต้น

ตัวอย่างดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า หนังสือ กล่มมัทหาร นี้ น่าจะมีการคัดลอกมาจากเอกสารชั้นต้นที่เขียนเป็นภาษาไทย โดยผู้คัดลอกเป็นคนท้องถิ่นที่ใช้ภาษาล้านนา แต่ขณะเดียวกันก็สามารถเข้าใจหรือพูดภาษาไทยได้ด้วย ทำให้การคัดลอกคำบางคำและอักษรวิธีบางประการมีความคล่อง ไม่สม่ำเสมอ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการคัดลอกเอกสารภาษาไทยเพื่อให้คนล้านนาอ่านได้เข้าใจ จึงมีการแทรกคำและอักษรวิธีแบบล้านนาผสมผสานกันไป เช่น การเขียนคำว่า ตลวด ตลวด ตลวดตลา และ อัดตลา มีการเขียนที่แตกต่างกันหลายแบบ โดยคำว่า ตลวด หรือ ตลวดตลานั้น เขียนตามเสียงภาษาไทยที่ออกเสียงควบกล้ำ ร แต่ผู้คัดลอกอาจจะเห็นว่า หากมีตัว ร ควบกล้ำ จะทำให้ออกเสียงเป็น ถลวด ตามแบบล้านนา จึงใช้ตัว ล มาควบกล้ำแทน ขณะเดียวกัน ในการคัดลอกเอกสารบางครั้งก็อาจมีความผิดพลาดเกิดขึ้น เพราะการอ่านแบบล้านนาที่ออกเสียง ตรวจ เป็น ถลวด ตามหลักการอ่านเสียงควบ ตร จึงทำให้มีการเขียนตามเสียงอ่าน เป็น ถลวด ในบางแห่ง

คำว่า มิตทาง เขียนตามเสียงล้านนา เพราะในล้านนาออกเสียงคำว่า ก็ เป็น คิ ซึ่งเป็นคำเฉพาะของภาษาท้องถิ่นล้านนา และตัว ค ในภาษาล้านนาก็ออกเสียงเช่นเดียวกับตัว ก ในภาษาไทย เพียงแต่มีฐานเสียงเป็นเสียง ตริ ดังนั้นผู้คัดลอกจึงเขียนตามเสียงล้านนา ซึ่งคงเป็นเพราะความคุ้นเคยกับคำท้องถิ่น

คำว่า ชำโทษ มีการสะกดที่เห็นได้ชัดว่าเขียนตามเสียงไทยและเขียนตามภาษาไทย ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว คำว่า โทษ ในภาษาล้านนาก็ใช้เช่นเดียวกับในภาษาไทย แต่จะออกเสียงเป็น ต ดังนั้น

เมื่อผู้คัดลอกคุ้นเคยกับคำว่า โทษ ในภาษาล้านนา จึงเขียนด้วยตัว ท เช่นเดียวกับในภาษาไทย ขณะที่คำว่า ทำ กลับเขียนโดยใช้ตัว ฐ เพราะเป็นการคัดลอกตามเสียงภาษาไทย

การสะกดเช่นนี้ทำให้เห็นความลักลั่น หรือความไม่สม่ำเสมอ ขณะเดียวกันเอกสารราชการบางอย่าง แม้จะต้องแปลมาจากภาษาไทยและใช้ตัวอักษรล้านนา แต่ก็จำเป็นต้องคงรูปของการเขียนคำบางคำให้เป็นเสียงแบบไทยเพื่อให้คนไทยได้อ่านเข้าใจไปพร้อมกันด้วย

การเปลี่ยนแปลงการใช้ภาษาในลักษณะนี้ สันนิษฐานว่า คนล้านนาที่เป็นระดับประชาชนทั่วไป ที่ยังไม่เข้าใจหรือไม่ได้เรียนภาษาไทยอาจไม่รู้จักความหมายของข้อความส่วนใหญ่ก็เป็นได้ ดังนั้น คำใดที่มีความหมายคล้ายกับคำในภาษาล้านนา ผู้คัดลอกจึงอาจเขียนภาษาล้านนาผสมไปด้วย เช่น คำว่า เติมเต็ม ซึ่งในภาษาไทยว่า เติมเต็ม แต่เนื่องจากในภาษาล้านนามีคำว่า เต็ม ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า เติม ในภาษาไทย จึงใช้คำว่า เต็ม แทนด้วยความต้องการให้คนล้านนาเข้าใจความหมายได้อย่างชัดเจน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวยังแสดงให้เห็นว่าภาษาไทยได้เข้ามามีบทบาทอยู่ในวงราชการอย่างเต็มที่ ขณะที่ด้านตัวอักษร ยังคงใช้ตัวอักษรล้านนาอยู่ อันหมายถึงอักษรล้านนายังมีบทบาทคงเดิม ขณะที่ด้านภาษาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปก่อนแล้วนั่นเอง

ข. การเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม

ฐานะและบทบาทของอักษรและภาษาล้านนาในด้านสังคมในช่วงนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด โดยสะท้อนให้เห็นว่า ในช่วงนี้อักษรและภาษาไทยได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น คือ มีการนำอักษรและภาษาไทยมาใช้เขียนกำกับอักษรล้านนาตามป้ายหน่วยงานราชการต่างๆ อย่างแพร่หลาย อันเป็นเครื่องเน้นย้ำว่า ทางราชการต้องการปลูกฝังให้ประชาชนทั่วไปได้สำนึกว่า ดินแดนนี้อยู่ภายใต้ราชอาณาจักรไทย จึงต้องสื่อสารด้วยภาษาไทยเป็นหลัก แต่ก็มิได้กระทำอย่างฉาบฉวยทันที ยังคงดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป คือ ค่อยๆ ให้ภาษาไทยแทรกซึมเข้าไปในการรับรู้ของคนล้านนา และให้เรียนรู้ทางสังคมด้วยว่า ภาษาไทยเป็นภาษาที่ผู้คนส่วนใหญ่ควรใช้ติดต่อสื่อสารกัน เพื่อให้เข้าใจได้ตรงกัน โดยเฉพาะข้าราชการไทยที่มาจากกรุงเทพฯ จะต้องได้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับงานให้เข้าใจชัดเจน ซึ่งนอกจากข้าราชการเองจะต้องเรียนรู้ภาษาถิ่นของล้านนาแล้ว คนท้องถิ่นที่รับราชการก็จะต้องเรียนรู้ภาษาไทยด้วยเช่นกัน ในช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่คนล้านนาอยู่ระหว่างการเปลี่ยนถ่ายวัฒนธรรมทางภาษา โดยมีการใช้ 2 ภาษาควบคู่กัน

ความสำคัญของอักษรล้านนาในด้านสังคมที่สังเกตเห็นได้ชัดเจนคือ ในช่วงแรกได้มีการกำหนดให้เขียนป้ายชื่อหน่วยงานราชการต่างๆ เป็นอักษรไทยกำกับอักษรล้านนา แต่ในช่วงหลังจากนั้นมา เข้าใจว่าชาวล้านนาเริ่มรู้ภาษาไทยมากขึ้น ประกอบกับทางรัฐบาลได้ประกาศใช้ภาษาและตัวหนังสือไทยเป็นภาษาราชการ จึงมีการเขียนป้ายชื่อหน่วยงานทางราชการต่างๆ ด้วย

อักษรไทยเพียงอย่างเดียว ไม่มีตัวอักษรล้านนากำกับอีกต่อไป อันแสดงให้เห็นว่าทั้งอักษรและภาษาไทยได้เข้ามามีบทบาททางสังคมอย่างเต็มที่ และได้ทำให้บทบาทของอักษรและภาษาล้านนามีฐานะและบทบาทลดลงไป ดังนั้น หากประชาชนทั่วไปต้องการติดต่อกับหน่วยงานราชการ ก็ควรต้องรู้จักหรืออ่านและพูดภาษาไทยได้ด้วย จึงได้มีการตั้งตัวเรียนภาษาไทยกันมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการบังคับให้เด็กทุกคนต้องเข้าโรงเรียนและเรียนหนังสือไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2464 ขณะเดียวกันชาวบ้านที่ไม่รู้หนังสือไทยก็มีความขลาดกลัวที่จะต้องติดต่อกับหน่วยงานราชการ โดยไม่กล้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับหน่วยงานเหล่านี้ ทางราชการจึงต้องมีการจัดระบบราชการท้องถิ่นที่เข้าถึงประชาชนได้โดยสะดวก เช่น ตามหมู่บ้าน ให้มีผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้แทนหรือมีอำนาจในการกระทำการแทนชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านและเข้าประชุมเพื่อรับฟังนโยบายของทางราชการแล้วนำไปถ่ายทอดสู่ประชาชนในหมู่บ้านของตนด้วยภาษาท้องถิ่นต่อไป เป็นต้น

ภาพป้ายที่ทำการปริยัติบัตรเลขในช่วงแรกมีการเขียนภาษาไทยกำกับบนอักษรล้านนา

ภาพจาก บุญเสริม สาทรรักษ์, ล้านนาเมื่อตะวา, 2550: 167

ภาพป้ายหน่วยงานราชการ “ที่ว่าการเมือง” เขียนด้วยอักษรไทยเพียงอย่างเดียว
ภาพจาก สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา, 2544: 388

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ค. การเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษา

ระบบการศึกษาของล้านนาแต่เดิมมีการจัดขึ้นที่วัด เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา มีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอด โดยมีการถ่ายทอดองค์ความรู้แขนงต่างๆ ผ่านอักษรและภาษาล้านนาเป็นสำคัญ แต่การเปลี่ยนแปลงของระบบการศึกษาเริ่มขึ้นเมื่อองค์กรทางพระพุทธศาสนาจากส่วนกลางได้เข้ามามีอำนาจในการจัดการศึกษาในวัดของล้านนา โดยในระยะแรก ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 จนถึงก่อน พ.ศ. 2449 คณะสงฆ์ส่วนกลางได้เข้ามาจัดการศึกษาในวัดด้วยวิธีการส่งพระราชคณะมาจัดโครงสร้างการปกครองและการศึกษาคณะสงฆ์ในเชียงใหม่ ซึ่งเป็นแนวคิดของสมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ที่ทรงมีพระดำริถึงการศึกษาในทางที่จะพัฒนาภูมิความรู้ในวัดให้เข้ากับรูปแบบการศึกษาสมัยใหม่ แต่ยังคงแบบแผนของกระบวนการถ่ายทอดการศึกษาในวัดอย่างสังคมไทยในอดีต คือมีพระสงฆ์เป็นครู การศึกษาในวัดถือเป็นกระบวนการจัดเกลาตั้งแต่ระดับพื้นฐาน หรือระดับการศึกษาประถมที่เรียกว่า ประโยคมูลศึกษาไปถึงระดับมัธยมศึกษา ดังนั้นจุดมุ่งหมายของการจัดระบบการศึกษาในวัดตามแนวนโยบายของส่วนกลางจึงผูกพันกับการสร้างทักษะของความรู้ในแบบแผนการศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้น โดยเฉพาะด้านอักษรวิธีภาษาไทยเพื่อมุ่งผลิตความรู้พออ่านออกเขียนได้ การสร้างแบบแผนการควบคุมคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยคณะสงฆ์กรุงเทพฯ คือ มหาเถรสมาคมทำให้การควบคุมจารีตปฏิบัติ โดยเฉพาะลำดับการปกครองของคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ มีผลโดยตรงต่อการจัดการศึกษาระดับมูลฐานที่รัฐบาลริเริ่มให้ขยายสู่หัวเมือง แม้ว่ากฎหมายที่ประกาศใช้เป็นฉบับแรกสำหรับการจัดลำดับการปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2445 แต่การจัดการศึกษาด้านอักษรวิธีในภาษาไทยได้เริ่มเกิดขึ้นก่อนการตรา พ.ร.บ. คณะสงฆ์ (ไข่มุก อุทยาวลี, 2537: 68-69) การเปลี่ยนแปลงการศึกษาในวัดจึงทำให้การศึกษาอักษรวิธีล้านนาที่มีมาแต่เดิมหยุดชะงักไป และพระสงฆ์สามเณรถูกกำหนดให้เรียนตามแบบแผนของไทยโดยใช้ภาษาไทยในการสอนแทน

1. การเปลี่ยนแปลงด้านอักษร

การจัดการศึกษาที่เน้นให้มีการเรียนการสอนอักษรวิธีไทยในวัดมีผลต่อการลดฐานะและบทบาทของอักษรล้านนาที่สำคัญยิ่ง โดยแต่เดิมชาวล้านนาก่อนจะบวชเรียน ต้องเรียนตัวธรรมให้ได้ก่อนเพราะคัมภีร์ที่ใช้เทศน์จารด้วยอักษรธรรมล้านนา หากไม่สามารถอ่านได้ก็ไม่สามารถเทศน์ได้เช่นกัน ดังนั้นเด็กชายที่จะบวชเรียนต้องฝากตัวเป็นเด็กวัดเพื่อเล่าเรียนเขียนอ่านตัวอักษรธรรม และอักษรวิธีเบื้องต้นให้ได้แล้วจึงจะสอบเพื่อบวชเป็นสามเณรได้ เมื่อองค์กรทางพระพุทธศาสนาจากส่วนกลางเข้ามาจัดการระบบการศึกษาเล่าเรียนทางวัด จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในที่เห็นได้ชัด 4 ลักษณะ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงการเทศน์จากการอ่านอักษรธรรมมาเป็นการเทศน์ด้วยการอ่านอักษรไทย

2. การเรียนอักษรธรรมหยุดชะงัก เพราะไม่มีความจำเป็นต้องอ่านหรือเทศน์จากตัวอักษรธรรม
3. มีการพิมพ์คัมภีร์ใบลานกระดาษขึ้นมาใช้โดยพิมพ์อักษรไทยกำกับเพื่อให้สามารถอ่านได้ง่ายขึ้น
4. การจารหรือการคัดลอกใบลานแต่เดิมที่เคยมีมาอันเป็นการสืบสานพระพุทธศาสนาหายไปในเพราะสามารถซื้อคัมภีร์ลานกระดาษหรือที่เรียกว่า “ธรรมกระดาษ” ได้โดยง่าย

ธรรมกระดาษ เรื่อง มาลัยโศคโลก ฉบับโรงพิมพ์ธาราทองการพิมพ์

ลักษณะที่ปรากฏเช่นนี้ทำให้อักษรธรรมหมดหน้าที่ในด้านศาสนา เปิดโอกาสให้อักษรและภาษาไทยเข้ามามีบทบาทแทนที่

เมื่อระบบการศึกษาในวัดถูกปรับเปลี่ยนไปจากเดิม จึงเริ่มมีการจัดระบบการศึกษานอกวัดขึ้น โดยกลุ่มมิชชันนารี ซึ่งได้รับความนิยมนักเรียนเข้ามาเรียน กลุ่มมิชชันนารีใช้วิธีสอนด้วยอักษรล้านนาสำหรับนักเรียนชายในระยะแรก เพราะเด็กนักเรียนชายนั้นมีพื้นฐานด้านอักษรล้านนาจากการเรียนในระบบวัดและการบวชเรียนมาแล้ว แต่สำหรับนักเรียนหญิงที่ไม่เคยเรียนอ่านเขียนอักษรชนิดใดมาก่อน จะเริ่มการสอนด้วยอักษรไทย เนื่องจากมีแบบเรียนที่เป็นภาษาไทยอยู่แล้ว

ในยุคที่มิชชันนารีเข้ามาตั้งโรงเรียนนี้ถือได้ว่าเป็นการเริ่มนำภาษาไทยมาใช้อย่างจริงจัง และเป็นรูปธรรม เพราะมีการพิมพ์หนังสือไทยออกมาให้นักเรียนได้หัดอ่านหัดเขียน ขณะที่สังคมรอบนอกออกไปยังคงใช้อักษรล้านนากันอยู่ ดังที่ คาเนยล แมคกิลวารี ได้บันทึกไว้ว่า (จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล, แปล, 2537: 250-251)

“ความจำเป็นของการสอนทั้งหมดเท่าที่มีอยู่นี้ มาจากความจริงที่ว่า ไม่มีหนังสือที่ใช้ในโรงเรียนเล่มใดที่เขียนในภาษาลาวเลย ยกเว้นตารางเกี่ยวกับวิธีการสะกดเท่านั้น ดังนั้น การสอนในโรงเรียนจึงเป็นภาษาไทยเท่านั้น เมื่อเขียนได้แล้ว ก็ยังไม่มีหนังสืออ่านในภาษาลาวเลย แม้แต่เล่มเดียวที่จะหยิบใส่มือให้กับนักเรียน

อ่าน...แต่สำหรับตัวเขียนในภาษาไทยแล้ว มีวรรณกรรมคริสเตียนจำนวนหนึ่งที่มี
การตีพิมพ์แล้วเพื่อใช้ในการศึกษา...”

การจัดการศึกษาและการประกาศศาสนาของกลุ่มมิชชันนารีนับว่าได้ผลสำเร็จ
พอสมควร เมื่อผู้ที่เคยบวชเรียนบางส่วนหันมาให้ความสนใจในคำสอนของศาสนาคริสต์ และได้
เข้ารีตเปลี่ยนจากศาสนาพุทธมาเป็นนิกายคริสต์ ตามบันทึกของ ดาเนียล แมคกิลวารี มีชายคนหนึ่งชื่อ
ว่า **นันทา** เป็นผู้ที่เคยบวชเป็นพระอยู่ในวัดหลวง โดยได้บวชเป็นลูกแก้วภายใต้การอุปถัมภ์ของพระ
เจ้ากาวิโรรสสุริยวงศ์ ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว ก็คือ เป็นราชบุตรบุญธรรม ของพระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงศ์
แต่เมื่อลาสิกขาและได้แต่งงานแล้วกลับสนใจในหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ อันแตกต่างไปจากศาสนา
พุทธ จึงได้พยายามเรียนรู้พระธรรมคัมภีร์ของคริสต์ศาสนาจาก พระธรรมมัทธวีที่เขียนเป็นภาษาไทย ดัง
ในบันทึกของดาเนียล แมคกิลวารี กล่าวว่า (จิตรกรรณ์ ดันรัตนกุล, แปล, 2537: 253)

“ไม่นานหลังจากนั้น ท่านได้ลาสิกขาบทเพื่อออกไปแต่งงานและไปตั้งรกราก
ท่ามาหากินในชนบท ถึงกระนั้นท่านก็มาเยี่ยมเยียนพวกเราเป็นครั้งคราว และทุก
ครั้งที่มาเยี่ยม ท่านมักจะบอกพวกเราว่าท่านมาเพื่อพูดคุยกันในเรื่องศาสนาและ
เพื่อเรียนภาษาไทย”

ในสมัยของพระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงศ์ การหันมาเข้ารีตศาสนาคริสต์ ทำให้เหล่าผู้ที่เคย
บวชเรียนต้องถูกประหารชีวิต แต่สำหรับกรณีของ **นันทา** สามารถหนีรอดไปได้ และได้กลับมาเป็น
ศาสนาจารย์ในที่สุด

กลุ่มมิชชันนารีเห็นว่าภาษาไทยเป็นภาษาของชนชาติที่ปกครองอาณาจักรไทย จึง
คาดการณ์ล่วงหน้าว่าภาษาท้องถิ่นล้านนาจะค่อยๆ ลดบทบาทลงอย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
เพื่อวัตถุประสงค์ทางราชการและทางวรรณกรรม เนื่องจากภาษาไทยและภาษาล้านนาแตกต่างกัน
ในด้านการเขียนอย่างสิ้นเชิง ทำให้การแทรกซึมเข้ามาของภาษาไทยเป็นไปได้โดยง่าย กลุ่ม
มิชชันนารีจึงได้ผลิตวรรณกรรมคริสเตียนจำนวนหนึ่งโดยใช้การพิมพ์ด้วยอักษรไทยมาใช้ในการ
การศึกษา แต่ขณะเดียวกันก็ตระหนักว่ากลุ่มนักเรียนชายที่อ่านเขียนอักษรล้านนาแต่เดิมอยู่แล้ว
จำเป็นต้องใช้คัมภีร์ที่พิมพ์ด้วยอักษรล้านนา จึงได้มีความพยายามในการสร้างเครื่องพิมพ์อักษร
ล้านนาขึ้นใช้จนสำเร็จในปี ค.ศ. 1880 แต่เหล่ามิชชันนารีก็ต้องใช้ภาษาไทยควบคู่ไปด้วย เนื่องจากคน
กลุ่มแรกๆ ที่มาเข้าเป็นคริสเตียนก็เพื่อต้องการเรียนรู้ภาษาไทย เนื่องจากองค์ความรู้ภาษาไทยได้เปิดทาง
ให้กับความก้าวหน้าในหน่วยงานของรัฐบาล และภาษาไทยยังเป็นภาษาที่ใช้สอนในโรงเรียนรัฐบาลด้วย
ดังนั้นนักบวชใหม่ๆ จึงกระตือรือร้นในการเรียนภาษาไทยและตัวหนังสือไทยมากกว่าตัวอักษรและภาษา
ล้านนา (จิตรกรรณ์ ดันรัตนกุล, แปล, 2537: 251)

2. การเปลี่ยนแปลงด้านภาษา

การจัดการสอนโรงเรียนระดับประถมศึกษาทั้งในเมืองและในคริสตจักรสมัยเริ่มแรก มีการสอนที่แตกต่างในกลุ่มนักเรียนชายและหญิง กล่าวคือ กลุ่มนักเรียนชายมีการใช้ภาษาล้านนาในการสอน เนื่องจากนักเรียนชายมีพื้นฐานการอ่านและเขียนภาษาล้านนามาแล้ว แต่สำหรับนักเรียนหญิงกลับเริ่มสอนภาษาไทย เพราะทำให้การสอนเป็นไปโดยง่าย เนื่องจากกลุ่มมิชชันนารีได้เรียนภาษาไทยมาก่อน และไม่ถนัดการสอนด้วยภาษาล้านนา ดังนั้น ในหนังสือคำสอนของคริสตศาสนาบางเล่มจึงพิมพ์ด้วยอักษรล้านนาสำหรับคนที่อ่านภาษาล้านนา แต่ในด้านการใช้ภาษา ได้มีการปรับวิธีเขียนด้วย โดยมีการนำคำไทย รวมทั้งคำภาษาต่างประเทศเข้ามาใช้ปะปนจำนวนมาก ภาษาของกลุ่มมิชชันนารีจึงแปลกไปจากภาษาล้านนาเดิม เพราะมีการใช้ผสมผสานกันทั้งภาษาไทยและภาษาล้านนา สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าภาษาล้านนาได้เปลี่ยนแปลงไปอีกระดับหนึ่ง ดังตัวอย่างในหนังสือ The Laos Hymnal และ Laos Dictionary ต่อไปนี้

บท 1

ขอพระเจ้าโปรดกรุณา

ช่วยหนูข้ากับตามสิลธัมม์ข้อนี้

ขอพระเจ้าโปรดกรุณา

แลผูกบุญญัตติธัมม์ทั้งมรรนี้

ไว้ในใจหนูข้า

บท 2

หื้อฟ้ากับโลกสักเสถียรพระเจ้า

เพราะพรทั้งหลายที่ท่านประทาน

ยกยอตนพระปิตตาของเรา

สักเสถียรพระบุตรแลพระวิญญาณ

หื้อชาวสวรรค์มนุสสโลกา

ยกยอพระคุณแห่งพระปิตตา

สักเสถียรพระบุตรแลพระวิญญาณ

มากราบลงในวันมัสการ

บท 6

โอ้พระปิตตาดอนอยู่สวรรค์

ใคร่เอานามท่านอันอัศจรรย์

ขอตั้งราชชนแผ่นดินท่านไว้

หื้อโลกกะทำตามน้ำพระไธย

อาหารการกินเพิงพอขอโปรด

หมู่ข้าตั้งใจสัจเชื้อ

ยกยอนับถือ

ทั่วไควด้วยริบสรัพพร (ฉบับปล้น)

เหมือนชาวสวรรค์

แก่หมู่ผู้เข้าทุกวัน

၁။ မြို့ကြီးစစ်ကြောင်းဖြင့် ကနဏ္ဍာ
 နှစ်ချင်းစီသို့ လှည့်ကျသွားသည့် နည်းစနစ်
 ၂။ မြို့ကြီးစစ်ကြောင်းဖြင့် ကနဏ္ဍာ
 ကပ်ဘက်ပစ္စည်းစနစ်ဖြင့် နည်းစနစ်
 ပြင်ဆင်သည့် နည်းစနစ်

- Anger – ความเคียด ความโกรธ โกรธ โมโห
- Amaze – ปลาตใจ งัดใจ อัสสจฺรัง
- Axe – ขวาน มูข
- Attire – ห้อย แต่งตัว
- Amputate – ตัด กก

- Ate – กินแล้ว กินเข้าแล้ว รับประทานแล้ว (สะกดตามเสียงไทย)
- Author – ผู้แต่งหนังสือ
- Authority – อำนาจ บังคับ อาชญา

- Award – ของประทาน รางวัล
- Blackbone – กระดูกหลัง กระดูกสันหลัง

คำแปลที่เป็นคำไทยแต่สะกดตามเสียงอ่านแบบล้านนา เช่น

- Bin – หล่อง สาง (ฉาง) **ยั้งสาง** (ยั้งฉาง)
- Brook – ห้วย ลำธาร (ลำธาร)

8

Although	ลัทธิว่า
Atogther	ว่ะฮ่ตู่ (ฮ่ฮ่ตู่ ว่ะฮ่ฮ่ตู่)
Alum	อิฐ
Always	เฮลลั๊ว เฮลลอลา เฮลลล
Amazed	ปู้ไย ติไย ฆว่ไย
Ambassador	ฮะลลั๊ว ... ฮู่ฮู่ไย
Amen	ฮะลลั๊ว ... ฮู่ฮู่ไย
Among	ฮ่ฮ่ฮลล ... ฮ่ฮ่ฮลล
Amount n.	ลั๊วไย ... ฮู่ลั๊วไย
Ample	ฮู่ ... ฮู่
Amputate	ฮู่ ... ฮู่
Amuse	ไย ... ไย
Ancestors	ฮะลลั๊ว ... ฮู่ลลล
Anchor	ฮู่
Ancient	ฮู่ ... ลลล ... ลลล
And	ลล ... ลล ... ลล ... ลล
Angel	ลล ... ลล ... ลล ... ลล
Anger	ฮู่ ... ฮู่ ... ฮู่ ... ฮู่
Angle n.	ลล ... ลล ... ลล ... ลล
Angry	ลล ... ลล ... ลล ... ลล
Animal	ลล ... ลล ... ลล ... ลล
Ankle	ลล ... ลล ... ลล ... ลล
Anklet	ลล ... ลล ... ลล ... ลล

ตัวอย่างการใช้ภาษาใน Laos Dictionary ที่มีการแปลความหมายเป็นภาษาล้านนาปนกับไทย

ส่วนเอกสารที่เป็นวรรณกรรมคร่าวขอ ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2451 คือ คร่าวขอพระราชชายา เจ้าดารารัศมี เสด็จเยือนนครเชียงใหม่ นับเป็นวรรณกรรมในยุคล้านนาถูกปฏิรูปการปกครองเป็นระบบ เทศาภิบาลที่ได้รับอิทธิพลภาษาไทยอย่างมากอีกชิ้นหนึ่ง ดังตัวอย่าง เช่น

“ท่าพุทธา	ท่านด้านชื่อทัก	คีนนิ่งเจ้า	บรรทม
แจ้งรุ่งเช้า	เจื่องเจ้าบุญสม	เสด็จนิคม	ถึงบ้านนึ่งหัน
คลองแขยง	เนตนามหมายหมั่น	เหวญญูชา	คาบเข้า
เลยเสด็จ	ต่อไปพักเข้า	ไปเหวญคาบเข้า	กลางวัน
บ้านแห่งนั้น	ชื่อนามขยัน	ชามะรง	เรียกนามชื่อบ้าน
เหตุไฉน	จึงได้เรียกด้าน	บรูมุดนาม	ลากเค้า
บ้านพังงา	เสด็จรอดเล่า	บ่หันหน่อหน้า	พังงา
ถัดต่อนั้น	บ้านดอกเหล็กขา	เสด็จต่อมา	วังพระธาตุเจ้า
จอมอนงค์	เจ้าองค์ผ่านเผ้า	สถิตพักแรม	จอดพัก
ตะวันเย็น	เจ้านาบุญนัก	ประพาสบ้าน	เรือนรอ
ทอดพระเนตร	หันเห็ดสองกอ	รับส่งองค์	ซื้อเห็ดดอกส้าง
ถัดขึ้นมา	บ้านวังโป่งกว้าง	จอมองค์นาง	รอดเล่า...”

(คร่าวขอรับเสด็จพระราชชายาฯ, 2451: 8)

ตัวอย่างคร่าวๆรับเสด็จพระราชยาฯ เจ้าดารารัศมี ฉบับอักษรล้านนา

เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะของการกลายคำจากภาษาถิ่นนาไปเป็นภาษาไทย จึงขอจัดคำ
ที่ปรากฏในเอกสารที่นำมาศึกษา แสดงให้เห็นเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

ในยุคนี้เนื่องจากมีการติดต่อกับราชสำนักกรุงเทพฯ อย่างค่อนข้างใกล้ชิด ประกอบกับการที่เจ้าดารารัศมีได้เข้าถวายตัวเป็นบาทบริจาริกาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ดำรงตำแหน่งพระราชชายาในกาลต่อมานั้น การใช้ชีวิตอยู่ในวังหลวงทำให้พระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้รับอิทธิพลของภาษาไทยเข้ามาด้วยเพราะถือว่าเป็นชนชั้นเจ้าที่ต้องใช้การราชาศัพท์ตามธรรมเนียมไทย ดังนั้นคร่ำหวอดเสด็จพระราชชายาเจ้าดารารัศมีซึ่งมีท้าวสุรนทรพจนกิจแต่งถวายก็ได้นำเอา

คำราชาศัพท์แบบไทยมาใช้จำนวนมาก พร้อมยังใช้คำศัพท์ภาษาไทยอื่นๆ ปะปนอยู่ไม่น้อยเช่นกัน ดังตัวอย่างคำราชาศัพท์ที่ใช้ในคราวรับเสด็จพระราชชายาฯ ที่ปรากฏ เช่น

บังคมกราบบน พระชินโรส พระยศ พระเดช ขจรพระนาม ทรงอยู่รับ พระราชการ พระ
ชันษา พระภาดา พระเนตร พระกรรม มีพระประสงค์

หมวดคำทั่วไป

นอกจากการนำคำราชาศัพท์แบบไทยมาใช้วรรณกรรมคราวยุคนี้แล้ว ยังมีคำในหมวดอื่นๆ อีกจำนวนมากที่ถูกนำมาใช้ปะปนกับคำในภาษาล้านนา ดังคำในหมวดทั่วไป เช่น

พร้าพร้อม ว่องไว เรียบร้อย ประกอบด้วย เพื่อไปรักษา ถึงตราบกลับ เมื่อกลางวัน บ่ายตาม-
โมง มากมายอีกโข คอยต้อนรับ ลนลาน

นอกจากนี้ พระราชชายาฯ เจ้าดารารัศมี ยังได้รับเอาวัฒนธรรมการเล่นละครถวายเจ้านายเข้ามาด้วย ทำให้เกิดการแต่งบทเพลงทำนองขอแบบล้านนาประกอบละครเรื่อง **น้อยไชยา** โดยพระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงคิดผูกเรื่องขึ้นแล้วให้ท้าวสุนทรพจนกิจแต่งบทและทำนองขอ โดยบทร้องเพลงขอนี้มีคำในภาษาไทยปะปนค่อนข้างมาก อันสะท้อนถึงการเข้ามามีบทบาทของภาษาไทยที่ใช้ทั่วไปในชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้ ซึ่งต้นฉบับเป็นภาษาล้านนา แต่ได้มีการปริวรรตออกมาเผยแพร่เป็นภาษาไทยอย่างแพร่หลาย (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2544: 561) ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ดวงดอกไม้เบ่งบานสลอน

หมู่ภุมมร แม่เผิงสอค์ไซ้

ดอกภิกุณ ของพี่ต้นไต้

ลมพัดไม้ มาสู่บ้านตู

รู้แน่ชัด เข้าสู่สองหู

ว่าสีชมพู เพ็นปล้าเค้าเน็ง

เค้ามันตาย ปลายมันเล็ง

ล้ากึ่งเน็ง ไหวหวันทวยแนว

ดอกภิกุณ คีคือดอกแก้ว

ไผเปนของเพ็นเสียแล้วเนือ

เตมเค้าเน็ง กิ่งมันบ่ล่อน

บ่ไหวเพือนคลอน กิ่งไบไหวเล่า

ตามคำลม ที่พัดออกเข้า

มีแต่เค้าไหวหวันคลอนเพือน

กิ่งมันแท้ บ่เสลเลื่อน

บ่เหมือนลมเขย ลำเกียคี่ชานัน

ใจคำยง นื่องหนิมเที่ยงหมั่น

บ่เปนของเพ็นคนใด

ยังเปนกระจอก แวนแก้วเงาใส

บ่ไหวซ้อนเหียงซ้ายเนือ

ตัวพีน้อย จักใคร่ขอถาม

ตามคำลม เพ็นมาเล่าอู้

ว่านายมีชู้ บ้านวังสิงห์คำ

ฝ่ายทางพูน เพ็นมาใส่ประจำ

บ้านวังสิงห์คำ เพ็นมาหมั้นไว้แล้ว

พ่อแม่ตัว นื่องนางแวนแก้ว

เพิ่นตกลงแล้ว บ่ใช้คาหา
เมื่อใดชา พี่น้อยใครรู้เค้า
พี่เขียนเข้าของเงินทอง
มาละหมองคำคล้อยเนอ...”

เพิ่นจักกินแขก แต่งการวิวาห์
อันตัวไยชา บ่สมเพิงเจ้า
ฝ่ายทางนาย ทิ้งบ่หมายเกี่ยวข้อง

จะเห็นได้ว่าในงานที่แต่งขึ้นในยุคเดียวกันและโดยผู้แต่งคนเดียวกัน ได้ปรากฏคำไทยปะปนอยู่ในงานเขียนในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะบทละครขอเรื่องนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้าน จึงมีการใช้คำศัพท์ไทยที่ใช้ทั่วไปในชีวิตประจำวันจำนวนมาก ตัวอย่าง เช่น

ใช้คำว่า ดอกกลีบลุน แทนคำล้านนาที่เรียกว่า ดอกแก้ว
ใช้คำว่า กระจก แทนคำล้านนา คือ แว่น
ใช้คำว่า แต่งการวิวาห์ แทนคำล้านนา คือ กินแขก

นอกจากนี้ยังใช้สำนวนไทยปะปนด้วย เช่น
รื้อจักซึ้งเสียแล้ว อย่าได้อำพราง หม่นหมองหมาง ระยำเสีย

ส่วนบทขอที่ดัดแปลงจากวรรณกรรมเรื่อง พระลอ แต่งโดยท้าวสุนทรพจนกิจ เช่นเดียวกัน คือ ขอพระลอเดินดง ปรากฏการใช้คำไทยจำนวนมาก ดังตัวอย่างบทขอต่อไปนี้ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2544: 560)

“สองพี่เลี้ยง แม่งามสวย
ลงจากช้าง ท่องเดินเที่ยว
สองเดินเที่ยว เข้าคงป่าไม้
คี่หันเปนโท่ง เปนนา
ปลอมมัวเมฆ สว่างนาฯ
และลี้ว ไฟสุตเช่นตา
ลัก เคียนสูง ยางยุงไม้ไผ่
เถาวัลลีพัน กิ่งก้านเกลียวกลม
มาหอมหวาน ชื่นชวนใจใบ้
หอมบุปผา เบ่งบานล้อยล้า
ชมดอกเอื้องไม้ มีต่างสี
พวงพะยอม กลิ่นหอมอยู่ใกล้

นางรินนางโรย สองคู่ล้าง
หมอแก่คร้าว นำสองเจลิยว
เหลียวผ่อเหนือ วันตกออกใต้
ผ่อพูเขา เปนงามเมฆฟ้า
ผ่าคอยคง เข้าพงป่าไม้
เพาคู่เงาะ คะยอมยม
พระพายลม พัดดวงดอกไม้
ยามเมื่อท่อง เดินทาง
สองนางชื่น ช้อยนาฯ
หลายหลาภูมิ ที่จำชื่อได้
ชื่นบานใจ แท้นาฯ

.....

สองเน่งน้อย รูปร่างฉวี
หอมบุปผา นานาสลึง

ต่างจอร์ลี เข้าไพรป่ากว้าง
เลียบมีอนาง อ่อนช้อยๆ

.....
อันเอื้องคอกไม้ มีอยู่มากหลาย
ธัมมชาติ เหมือนมีใจเอื้อ
จักว่าไพนัก ก็จักขัดขวาง
ขอท่านทั้งหลาย อภัยแก่ข้อย
เดินดงล่นขึ้นภูเขา
พระปู่เจ้า กลายเปนเสื่อไผ่
กลายเปนพระปู่เจ้า ย่างย้าย
เสียงร้องขาน ดังอยู่แก้วแก้ว
แมวด่างพริ้วก็กลับหาย
หนอจิงสา บังคมกราบไหว้
เขามีทุกข์ โสกเส้าหนักหนา

เหลือจักบรรยาย ในดงทุกเชื้อ
ช่างแต่งสรรค์ งานดี
บ่ใช่อำพราง ปัญญาข้าน้อย
ขอปลงไว้ ก่อนเล่า
บ่นานเนา ถึงพระปู่เจ้า
ตัวใหญ่โต ตัวลายพริ้วพริ้ว
ก็ซำเกิดเปนแมว
เปนแมวโพรง ค่างพริ้วเนือๆ
กลายเปนองค์พระปู่ไว้
ว่าเปนพี่เลี้ยงพระเพื่อนพระแพงมา
จึงมาหาปู่ คำจิมๆ”

การใช้คำไทยเข้ามาปะปนในบทชื่อดังกล่าวเห็นได้อย่างชัดเจน อาทิ คำว่า
สวย เกลียว แลละลิว เถวัลดี เกลียวกลม พระพาย หลายหลาก เน่งน้อย รูปร่างฉวี
ต่างจอร์ลี (จอร์ลี) นานาสลึง เลียบมีอนางบรรยาย ธัมมชาติ แต่งสรรค์ ขัดขวาง อำพราง ไหญ่โต
(ใหญ่โต) บังคม

บทประพันธ์ในช่วงต่อมายังเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นว่ามีการใช้คำไทยเข้ามาปะปนใน
ภาษาล้านนาจำนวนมาก โดยเฉพาะบทประพันธ์ที่แต่งขึ้นเพื่อถวายช้างแก่รัชกาลที่ 7 ขณะเสด็จ
ประพาสเชียงใหม่ พระราชชายาเจ้าदारารัศมีโปรดให้ทำวสุนทรพจน์กิจแต่งบทขอขึ้นเพื่อใช้ขับรับ
เสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระราชินีในรัชกาล
ที่ 7 ในงานสมโภชช้างพลาย ซึ่งบริษัทบอร์เนียวน้อมเกล้าถวายเมื่อวันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2469 คือ
ชอยัน ซึ่งปรากฏว่าใช้คำไทยแทบทั้งหมด ตัวอย่าง เช่น (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2544 : 562)

“สรวมชีพข้าให้อภิวัตหนือเกลี
พระเดชพระคุณ พระปกเกศเกล้า

ดิลกรัษฎนฤบดี แทบฐูลีละองบาทเจ้า
ไพร่ฟ้าอยู่สุขข่มเย็น...”

“สา น้อมเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้า กราบทูลฉลอง
 บรรชพระยุคลทอง ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
 บรรณาด พระปกเกล้าเจ้า ทั้งพระแม่เจ้าบรมราชินี
 ตนทรงบุญฤทธิ พระบารมี เป็นที่ยินดี แก่ประชาชนทุกคนน้อยใหญ่
 จังหวัดเชียงใหม่ ไพร่ฟ้าข้าเจ้า ทั้งหนุ่มทั้งเฒ่า ทักษิณทอง
 ได้ฟังเพ่งพะ พระร่มโพธิ์ทอง เป็นฉัตรเรืองรอง ปกบังกัณฑ์...”

นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีการประกาศขายหนังสือกฎหมายที่ใช้สำนวนภาษาแบบไทย แม้จะเขียนด้วยอักษรล้านนาที่ตาม เช่น

“เชิญซื้อกฎหมายตัวเมือง คือ

1. กฎหมายคู่มือ มีหลักกฎหมายว่าด้วยการชำระสัญญาและภินายกัมมันตกรรมอื่นทุกอย่าง ตามหลักในประมวลแห่งภานิช มีคำอธิบายและตัวอย่างถ้อยคำ กับมีแบบสัญญาทุกอย่าง และแบบภินายกัมมันตกรรมมีคำอธิบายว่าอย่างไรใช้ได้และไม่ได้ นอกจากนี้มีตัวบทกฎหมายปกครองส่วนหน้าที่ราษฎรและกำนันผู้ใหญ่บ้าน แยกตำบลพร้อมด้วยคำอธิบายและตัวอย่าง กับคำภิกษาศาลฎีกากว่า 10 เรื่อง

เป็นกฎหมายที่จักเป็นคู่มือของท่านทุกคน มีกฎหมายนี้เล่มเดียวก็เท่ากับมีธนาคารความประจำตัวอยู่คนหนึ่ง จักเป็นที่ช่วยบ่หือเสียรำเสียดผู้อื่น และกันบ่หือคนอื่น ช้อโกงได้ด้วย ราคาเล่มละ 2 บาท ถ้าส่งทางไปรษณีย์เล่มไหน 20 บาท ถ้าซื้อ 5 เล่มจะได้แถม 1 เล่ม ถ้าซื้อ 3 เล่มขึ้นไปบังคับค่าส่ง

2. กฎหมายฝ่ามือใหม่ คือพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะฝ่ามือ พ.ศ. 2473 ว่าด้วยการจดทะเบียนฝ่ามือ การจดทะเบียนแสดงฐานะภริยาหลวง การหย่า การรับรองบุตร การฟ้องขออาญาแต่แต่งงาน การฟ้องขอค่าเลี้ยงดู จะใช้แต่วันที่ 1 เมษายน 2475 นี้เป็นต้นไป กฎหมายนี้จะเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมที่มีสมกับเป็นประเทศที่เจริญแล้ว แต่ถ้าผู้ใดที่บ่รู้ค้อาจจะถูกคนรุจจริตหลอกหือเสียได้ เป็นกฎหมายที่ยังขายหนุ่มสาวพ่อบ้านแม่ของจำป๋นต้องรู้ ช้ได้แปลและมีคำอธิบายเป็นคำเมืองหือเข้าใจง่ายอยู่แล้ว...”

(ประกาศขายหนังสือกฎหมาย, ม.ป.ป.: 1)

[illegible][illegible][illegible]

၁။ နေ့စဉ် ၆၀ ရာသာ ဇာတိဗုဒ္ဓကဏ္ဍသုတ်မိတ္တိဂေတံ
 ၇၀ ရာသာ သံသေဝိဇ္ဇာ ဇီဂေတံ ၇ နေ့စဉ် ဂေါတမ နေ့စဉ် ဂေါတမ
 သံဃိဒီ ဇာတိဗုဒ္ဓ မိတ္တိဂေတံ ၁၀ ရာသာ ဂေါတမသံသေဝိဇ္ဇာ
 ဇာတိဗုဒ္ဓ ဇာတိဗုဒ္ဓ ဇာတိဗုဒ္ဓ

ဖြစ်တဲ့တို့ဗုဒ္ဓရဟန်းတော်တို့ရဲ့အားကိုးရတဲ့ နိဗ္ဗာန်ရဲ့ တံဆိပ်ပဲ။

3.3 ฐานะและบทบาทของอักษรและภาษาล้านนาในยุคเป็นจังหวัด (พ.ศ. 2476)

ในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้นำรัฐบาลนั้น ฐานะและบทบาทของภาษาและอักษรล้านนามีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยนโยบายของประเทศ ซึ่งล้านนาได้ถูกแบ่งเป็นจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะเชียงใหม่ เมืองศูนย์กลางเดิมของล้านนาได้ถูกจัดตั้งเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย ในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทของอักษรและภาษาล้านนาอย่างมีนัยสำคัญ

1. การเปลี่ยนแปลงด้านอักษร

ตั้งแต่ พ.ศ. 2435 ซึ่งมีกลุ่มมิชชันนารีในเชียงใหม่ได้คิดตัวพิมพ์อักษรธรรมล้านนาขึ้นใช้นั้น ภายหลังได้มีการใช้อักษรไทยกลางมากขึ้น มิชชันนารีจึงขายโรงพิมพ์ให้กับ นายเมืองใจ ชัยนิลพันธ์ ใน พ.ศ. 2469 ทำให้นายเมืองใจ ได้นำเอาคร่าวขอเรื่อง หงส์หิน ของเจ้าสุริยวงค์มาพิมพ์ขาย โดยยังคงพิมพ์เป็นอักษรธรรมล้านนา จากนั้นได้นำคร่าวขอเรื่อง เจ้าสุวัตรกับนางบัวคำออกพิมพ์จำหน่ายในเวลาต่อมา และได้รับความนิยมเช่นเดียวกัน จากนั้นได้มีการตีพิมพ์คร่าวขอเรื่องอื่นๆ เป็นอักษรธรรมล้านนาตามมามากอีกจำนวนมากเมื่อประมาณ พ.ศ. 2475 (ลมูล จันทน์หอม, 2533: 98)

ดังนั้น ในช่วง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมายังคงมีการผลิตหนังสือและวรรณกรรมที่เขียนหรือพิมพ์ด้วยอักษรธรรมล้านนา ช่วงนี้ประเทศไทยมีการปฏิรูปการเมืองการปกครองโดยการยึดอำนาจการปกครองของคณะราษฎร และมีการเปิดรับเอาความเจริญทางด้านต่างๆ เข้ามาอย่างมาก โดยเฉพาะความเจริญทางการคมนาคมอันส่งผลให้เกิดความเจริญทางด้านเทคโนโลยีใหม่ตามมามาก และยังทำให้มีการนำเครื่องพิมพ์ที่เป็นอักษรไทยเข้ามาใช้ในเชียงใหม่ด้วย ดังปรากฏว่าในราว พ.ศ. 2495 ก็ได้เริ่มนำเอาคร่าวขอที่เคยพิมพ์ด้วยอักษรล้านนามาตีพิมพ์ใหม่เป็นอักษรไทยจำนวนมาก แต่เขียนตามสำเนียงภาษาล้านนา ซึ่งการศึกษาของ เสน่หา บุญรักษย์ (2519:19) เท่าที่ปรากฏหลักฐานขณะนั้นพบว่ามีคร่าวขอที่ดีพิมพ์ด้วยอักษรไทยของโรงพิมพ์ประเทืองวิทยาจำนวน 21 เรื่อง คือ

เจ้าสุวัตร

เจ้าโสทะนาและนางปะละวี

วรรณพราหม

บัวระวงค์ หงส์อำมาตย์

พญาพราหม

ช้างสะตัน (ฉัททันตชาดก)

ช้างโพนางผมหอม

ชีวหาลินคำ

อ้ายร้อยชอด

กำคำดำ

ป่าตะเพียนทอง

ช้างงาเดียว

สุวรรณหอยสังข์

วงศ์สุวรรณค์

มูลละกิดติ (วิปุลกิดติชาดก)

นกกระจาบ

นางอุทระลา

กำพร้าบัวตอง

จันท๊ะมา (จันทมาตชาดก)

หงส์หิน

สุวรรณเมกษะหมาขนคำ

คราวขอทั้งหมดที่กล่าวมา ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของการพิมพ์หนังสือไทยที่มีความหลากหลายมากขึ้นในยุคต่อมา การนำเอาคราวขอที่คนเคยนิยมอ่านจากฉบับที่เป็นตัวอักษรล้านนา มาตีพิมพ์ใหม่เป็นอักษรไทย ย่อมแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า อักษรไทยได้เข้ามามีบทบาทหน้าที่ทางด้านวรรณกรรมแทนอักษรล้านนาอย่างเต็มที่แล้วเช่นกัน โดยเฉพาะคราวขอบางเรื่องที่รับเอามาจากวรรณกรรมของไทย ก็มักมีการคงภาษาและสำนวนไทยเอาไว้อย่างชัดเจน เช่น คราวขอเรื่อง นกกระจาบ เป็นต้น

ตัวอย่างคราวขอ เรื่อง หงส์หิน

“จักสำแดงคุณ	ตะกั่วหล่อเนื้อ	ชาติเชื้อเจ้า	โพธิสัตว์
ตามเทศน์ไว้	เค็มมิไขจำ	แห่งในยา	สืบมาก่อนอื่น
ตำบลหัน	หูฟังแม่นหมั่น	หลอนผิดดวงธรรม	พระพุทธร
จะจิกัม	บ่เปลี่ยนพิรุค	ขอลดโทษเสี่ยง	ภัยยา
มีเมืองนึ่งนั้น	บุรีรัฐา	ชื่อพารา	ณะสี่เอกอ้าง
มีป้อมประกัร	เชิงเทินใหญ่กว้าง	ก่อหินธาร	เขื่อนคับ
นาๆ ทิศา	อยู่ในบังคับ	ถวายเป็นขึ้น	เมืองมูล
ทั่วพิภพ	กราบพนบจ้อมขุน	ยอมบริบูรณ์	เรื่องฤทธิ์เข้มกล้า
พระชนนี	จ้อมองค์หล่อหล้า	เมืองพารา	ท่านให้
ยักษ์ผิฉิบ	อยู่คงป่าไม้	มาลักแม่เจ้า	มาดา
เอาไปซ่อนไว้	ที่ไพรพฤกษา	อาตมา	หายเสียกว่าจ้อย
บรู้แห่งหน	ตำบลสักน้อย	หายเย็นวอย	เจียบมิด...”

(คราวขอเรื่องหงส์หิน, ม.ป.ป. : 1)

ลิขสิทธิ์ในหนังสือ
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

หงส์หิน

บทที่ ๑

● จักกล้าแดงกมล ตระกุดหน่อเนอ ชาติเชื้อเจ้า โพธิ
 สัตว์ ตามเทศน์ไว้ เติมมีไฉ่จำ แห่งโนยา สืบมาก่อนอื่น
 ต่าบั้น หูฟังแม่นหมื่น หลอนผัดดวงธรรมพระพุท ธิ
 บัณเฑียรพิศ ขอสกลโทษเสียงภยยา มีเมืองนึ่งนั้น บวรวิภูษา ชื่อ
 พารา ณะสีเอกอ้าง มีบ้อมประกวาร์ เข่งเทินใหญ่กว้าง ก่อ
 หินธารเรื่อนคืบ นา ๆ ทิศา อยู่ในังคับ ถวายส่วยขันเมือง
 มุล ทวพิภพ กราบณบัจอมขุน ย่อมบวรวิภูษา เรืองฤทธิ์เข้ม
 กล้า พระชนนี จอมองค์หน่อหล้า เมืองพาราท่านไท่ ยักษ์
 ผิดบ อยู่งบ้ำไม้ มาลักแม่เจ้ามาดา เอาไปซ่อนไว้ ที่ไพร
 พฤกษา อาตมา หายเสียกว่าจ้อย บรู้แห่งหน ตำบลลั่นหิน้อย
 หายเย็นวอยเงียบมิด จตุทิศา นา ๆ จุทิศ เกณฑ์ไพรผ้าตวย
 ไป บปะจวบพบ ตำบลหนไหน พระภูณัย โศก้าโคกเครว
 เहांมีแต่จอม เทวอยู่เฝ้า เจ็ดนางงามเวดลัสม บุตในครวัก
 หากมีจุตอง อยู่ปราสาทห้องมณเฑียร ทกนางหม่อมน้อย อยู่
 สุขสะเถียน ผัดเปลี่ยนวัน อยู่กันนั้นเฝ้า กำหนดกิจ ประ
 สุธิดองค์เจ้า ทกนางเลาตลอดต้อง เป็นบุรุษ คึงหกพันอง สม

ตัวอย่างต้นฉบับคร่าวขอเรื่องหงส์หินที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยแต่เขียนตามสำเนียงภาษาล้านนา

ตัวอย่างคร่าวขอ เรื่อง ช้างโพงนางผมหอม

“จักขอขยาย	นิยายพระพุทธ	เมื่อเดียวโลกห้อง	วิภูษะสงสาร
สมปานก่อนนั้น	ยังบักล้าหาญ	หากได้นมนาน	ไถ่ยาวใจสั้น
ท่านเตสะนา	ในครานึ่งหัน	เมื่อปางองค์คำ	อยู่พัก
ป่าเจตวัน	อรัญสำนัก	ท่านจักบาทตัน	วาตา
ว่าเมืองนึ่งนั้น	บวรวิภูษา	ชื่อสะหลีรัตน	นครเรียกด้าน
สุขเกษมดี	บุรีใหญ่กว้าง	มีทรัพย์สิ่งदान	กักัด
นามพระวาทา	ว่าพรหมทัต	ได้เป็นเชื่อนข้าว	บุรี
ส่วนเตวีต้าว	องค์มะเหย	พระราชินี	นามมีบั้งแจ้ง

(คร่าวขอเรื่องช้างโพงนางผมหอม, ม.ป.ป. : 1)

ตัวอย่างคร่าวขอเรื่อง นกกระจาบ

“สุรียา	ไถก้าคักก้อย	ลัับเหลียมเขาหน้อย	หย่อนลงถอยถอน
คาราอยู่ฟ้า	อ้อมพระจันท์จ้อน	เมฆะแซมซอน	เดือนใสสว่างแจ้ง
ฝูงบ่าวตังหลาย	จักแจ้งตาแป้ง	หวิหัวแยงเงา	ผ่อเนื้อ
ลูกเจ้าหลานนาย	ติดสายสืบเจือ	เป็นฝ่ายผู้	มีเงิน
หล้างฟ่องเยยะล้ำ	แต่งตัวเหลือเกิน	จักหื้อนางเพลิน	หลงรักไค่ได้
หล้องฟ่องตัดผม	ลงทรงอย่างไ้	เกินพิักคไป	แต่ตัก
จันหุ้มสองตา	ทำทางคังยักย	นุ่งโสร่งไ้	กอดควาย
เอาดอกมะลิ	ห้อยลงเป็นสาย	คุ้มผ้าสี่ลาย	คำแดงก่านบ้อ...”

(คร่าวขอเรื่องนกกระจาบ, ม.ป.ป. : 25)

จากตัวอย่างคร่าวขอที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าคนล้านนาเรียนหนังสือไทยกันมากขึ้นและอ่านอักษรไทยได้ แต่ก็ยังมีความนิยมอ่านคร่าวขอหรือวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนากันอยู่ดังเดิม โดยมีความนิยมอ่านคร่าวขอที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยแทนการอ่านฉบับอักษรล้านนา

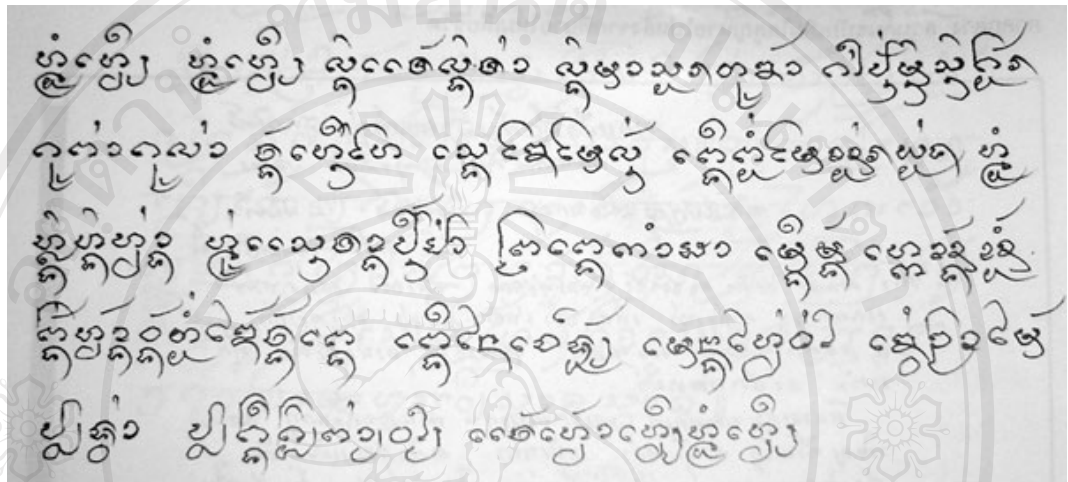
ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงฐานะและบทบาทของอักษรล้านนาในยุคนี้จึงเห็นได้ว่าอักษรล้านนาเดิมเคยเป็นอักษรที่เรียกว่า “อักษรธรรม” ตามบทบาทหน้าที่เดิม ซึ่งถือว่ามีฐานะสูง และใช้ในวงการพระพุทธศาสนาเท่านั้น ต่อมาอักษรดังกล่าวนี้ได้กลายมาเป็นอักษรที่ใช้ทั่วไปในสังคมของชาวล้านนา โดยใช้พิมพ์เรื่องราวเกี่ยวกับทางโลกด้วย จนมาถึงยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย หรือยุคของจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี อักษรล้านนามีฐานะเป็นเพียงอักษรท้องถิ่น เพราะมีการนำอักษรไทยเข้ามาใช้แทนที่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อักษรล้านนาค่อยๆ หายไปจากสังคมล้านนา ขณะที่อักษรไทยได้เข้ามาเป็นภาษาราชการอย่างเต็มที่

แม้ฐานะของอักษรล้านนาจะ ไม่มีความสำคัญต่อคนรุ่นใหม่ที่ผ่านมาการเรียนหนังสือไทย หากยังมีคนที่เคยบวชเรียนและได้ทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ยังคงให้ความสำคัญต่ออักษรล้านนา เพราะคำราต่างๆ ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมล้วนแล้วแต่เขียนด้วยอักษรล้านนาทั้งสิ้น เนื่องจากการคำโอภาสเวทนทานในเชิงพิธีกรรม เน้นความศักดิ์สิทธิ์ ความขลัง หรือความน่าเชื่อถือจะต้องอ่านเป็นคำภาษาบาลีที่ผ่านการบันทึกด้วยอักษรธรรมหรืออักษรล้านนา และมีคำกล่าวบางตอนเป็นภาษาไทยวนหรือภาษาล้านนา

การให้ความสำคัญต่ออักษรล้านนาของผู้ประกอบพิธีกรรมอาจแสดงออกในลักษณะของการให้ความเคารพและถือว่าคำภีร์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งที่มีฐานะสูง จึงเก็บไว้ในที่ที่เหมาะสม เช่น ตามหิ้งพระ หรือหิ้งผีครู เป็นต้น

ตัวอย่างคำกล่าวที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น พิธีการเรียกครูของศิลปินพื้นบ้าน ดังนี้

“หอมเฮย หอมเฮย ลงแท้งท่า ลงมาสอนตูข้า คำปิ่นมนสนค้อน คุพาคูล่าทั้งเหนอโห
เส็งโขโมลัน เพิ่งพ่อโมอ่อนย่อง หอมหลงหงฮ่าง หมู่แสนทางปิ่นอย่า พระเพ็งกำผา
เม็งมั่ง เทกฮ้องฮ้อ ฟังฮ้างวังต่อได้ทั้งเพ็ง เพิ่งในเจ ๆ ซ้อย เมenang ไซว่า เขวเอาไม้ป่วยชว่า
ป่วยคิงคบบ่ายว้าย แท้เฮาเฮยหอมเฮย”

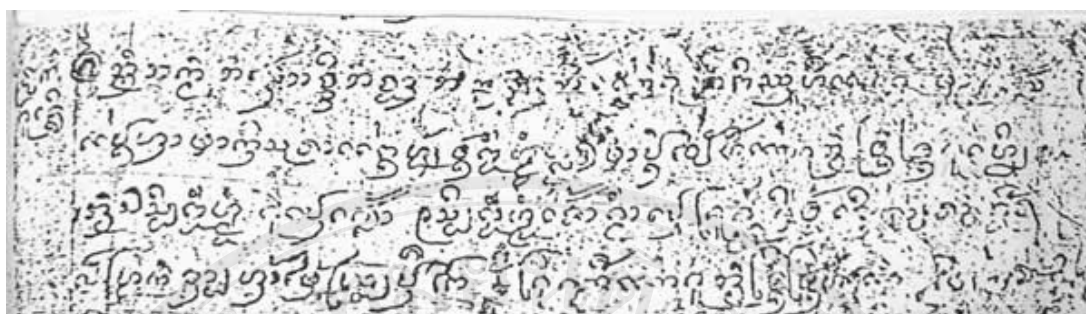

คำเรียกครูที่เขียนด้วยอักษรล้านนา

คำเรียกครูนี้ปรากฏในเอกสารโบราณประเภทพิสดารเดิมเป็นของนายปลุก สุรวงศ์ เมื่อนาย
ปลุกเสียชีวิต บุตรชายคือ นายคำคง สุรวงศ์ เก็บรักษาไว้ (สนั่น ธรรมธิ, 2550: 32) โดยปริวรรตเป็น
ภาษาไทยได้ว่า

“โอมพระกุมภ์ พระกัมภ์ พระจิตพระจอด พระนารอทหื้อแก่กู พระพิสนุ (พิษณุ)
หื้อแก่กู มากินเหล้าแพ่งหนา มากินสุราแพ่งหน้อย ทั้งพ่อหอมหลง มาปลงไว้หื้อแก่กู
โอมทรงทรงกูเฮย โอมสามสิบพ่อหอมกูเป็นเกล้า แก้วสิบพ่อหอมเกล้าก็มาเป็นครูกู มีทั้งเซิง
ชายลายค้อนแลหอกดาบ หน้าไม้ปราบปิ่นไฟ ครูกูหื้อแก่กู โอมทรงทรงหื้อแก่กูไว”

ลิขสิทธิ์ในเอกสารฉบับนี้
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ต้นฉบับปักษาคำเรียกครูที่เขียนด้วยอักษรล้านนา

กล่าวได้ว่าในแง่ของการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่ยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่นั้น อักษรล้านนายังคงมีฐานะสูง เพราะมักใช้เขียนคำโองการหรือคาถาภาษาบาลีที่คนให้ความเคารพเชื่อถือ แต่ก็ถือว่ามียุคที่จำกัดลง เพราะอาจมีการใช้ประกอบพิธีกรรมที่สำคัญๆ บางประการเท่านั้น เช่น พิธีเรียกครู พิธีปลูกเรือนใหม่ พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ และพิธีสืบชะตา เป็นต้น ส่วนฐานะในทางสังคมของอักษรล้านนากลับลดลงและไม่มีการให้ความสำคัญอีกต่อไป เพราะคนส่วนใหญ่เรียนในโรงเรียนที่สอนด้วยภาษาไทยเป็นหลัก ขณะเดียวกันบทบาทหน้าที่ของอักษรล้านนาก็ลดลงตามไปด้วย เนื่องจากไม่มีผู้อ่านออกเขียนได้ ทำให้อักษรล้านนาเริ่มสูญหายไปจากสังคม โดยอาจมีอยู่ในรูปของคัมภีร์โบราณ ปักษาคำที่เก็บไว้ตามวัดในแถบชนบทหรือบ้านของผู้สูงอายุที่ยังใช้อ่านเป็นแนวทางปฏิบัติพิธีกรรมและอีกส่วนหนึ่งเป็นตำรายาที่ไม่ค่อยมีผู้อ่านหรือตีความหมายได้แล้วเท่านั้น

2. การเปลี่ยนแปลงด้านภาษา

ภาษาพูดล้านนาในยุคนี้นี้ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านการแทรกเข้ามาของอิทธิพลภาษาไทย แต่การตีพิมพ์คร่าวขอด้วยอักษรไทยโดยใช้การสะกดด้วยสำเนียงล้านนา แสดงให้เห็นว่าภาษาพูดล้านนายังคงมีบทบาทอยู่ในสังคมของชาวล้านนาอยู่ โดยเฉพาะในด้านสำเนียงการพูดที่ยังมิได้เปลี่ยนไปใช้สำเนียงไทยทั้งหมด แต่การนำคำไทยมาใช้และออกสำเนียงแบบล้านนาแสดงให้เห็นว่าเริ่มมีการกลายคำจากคำล้านนาไปเป็นไทยมากขึ้น

จากตัวอย่างของคร่าวขอที่ยกมากล่าวในการเปลี่ยนแปลงด้านอักษร ยังเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีการกลายของถ้อยคำสำนวนแบบล้านนาที่ค่อยๆ เปลี่ยนไปเป็นแบบไทยตามข้อสังเกตต่อไปนี้

1. คำล้านนาเดิมบางคำมีใช้อยู่แล้ว และบางคำรับมาจากภาษาบาลี เช่น คำว่า เทสนา ส่วนคำที่ปรากฏในบทคร่าวขอนี้กลับใช้คำตามแบบไทยอย่างชัดเจนโดยใช้คำว่า เทสน์ แทน ส่วนคำอื่นๆ ที่ก็เปลี่ยนไปใช้คำไทย เช่น คำว่า ให้ เดิมในภาษาล้านนาใช้คำว่า

หือ แต่ในคราวชอยุคนี้ใช้คำว่า ให้ แทน คำว่าสุริยา ในภาษาล้านนาเดิมใช้ว่า ตาวัน (ตะวัน) แต่กลับใช้คำว่า สุริยา แทน เป็นต้น

2. การใช้สำนวนไทยเข้ามาปะปน ซึ่งในภาษาล้านนาไม่เคยมีปรากฏมาก่อน สำนวนเหล่านี้จึงกลายเป็นสำนวนใหม่ที่ติดมากับผู้ผ่านการเรียนหนังสือไทย เช่น

จึงมาบันดล สัตว์จิ้งไร กักรเจนนี (สะกดตามสำเนียงล้านนา ซึ่งมาจากคำไทยว่า การเช่นนี้) บัญชาสั่งให้ อาหารเผ็ดร้อน ไก่ก้าดก้อย (ไคลคลาคลาคล้อย) ก้อยเลียงก้อยกาน (ก้อยเลียงก้อยกลาน) ทนถามบ่เบ๊ (ทนถามบ่แพ้) ทุกเวลาค่ำเจ้า

3.4 ฐานะและบทบาทของอักษรและภาษาล้านนาในยุคปัจจุบัน

ฐานะและบทบาทของภาษาและอักษรล้านนาในปัจจุบัน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา กล่าวได้ว่าแทบไม่มีการใช้หรือผลิตวรรณกรรมใดๆ ที่แต่งหรือเขียนด้วยอักษรล้านนาขึ้นอีกเลย หรืออาจมีเพียงส่วนน้อย และมักเป็นคำราเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อเป็นหลัก ซึ่งมีผู้นิยมอ่านน้อยเช่นกันเนื่องจากคนส่วนใหญ่อ่านตัวอักษรล้านนาไม่ออก ขณะเดียวกันได้มีการผลิตหนังสือตำราเรียนและวรรณกรรมที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยขึ้นมาจำนวนมาก เพราะมีการมุ่งเน้นสร้างบุคลากรที่จะไปเป็นครูหรือข้าราชการในแขนงต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ภาษาไทยเป็นหลัก ทำให้ภาษาล้านนามีการใช้อยู่แต่ในวงจำกัดเท่านั้น เช่น ในหมู่คนที่ท้องถิ่นด้วยกัน และในชุมชนชนบทที่ไม่ได้เรียนหนังสือไทย หรือผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาก่อน ในยุคนี้จึงเกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงด้านอักษร

ในช่วง พ.ศ. 2500- 2520 เป็นต้นมา อักษรล้านนาไม่มีผู้นิยมเรียนเนื่องจากกระแสการเรียนหนังสือไทยที่รุนแรงและเข้มข้นโดยมุ่งให้ผู้เรียนมีโอกาสในการยกระดับคุณภาพชีวิต และมีสถานภาพทางสังคมดีขึ้น ทำให้คนล้านนาในปัจจุบันไม่สามารถอ่านหรือเขียนอักษรล้านนาได้ เพราะอักษรล้านนาไม่มีบทบาทในทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในวัดที่ไม่ได้บังคับให้ผู้บวชเรียนอักษรล้านนา ก็เนื่องมาจากไม่มีความจำเป็นต้องใช้การเทศน์จากการอ่านคัมภีร์ที่จารด้วยอักษรล้านนาอีกแล้ว เพราะมีการพิมพ์คำเทศน์เป็นอักษรไทยขึ้นมาใช้แทนที่ ดังนั้นอักษรล้านนาจึงค่อยๆ หดบทบาทหน้าที่ทางสังคมของล้านนา โดยกลายเป็นเพียงอักษรโบราณ หมดความสำคัญในการแต่งวรรณกรรม คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และไม่มีฐานะเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ เพราะผู้คนมิได้ตระหนักถึงความศักดิ์สิทธิ์ในการจดจารใดๆ ที่หมดไปกับค่านิยมและบทบาทหน้าที่เดิม ซึ่งเคยใช้ในการจารึกเกี่ยวกับการสร้างวัดหรือ พุทธสถาน ส่วนในด้านสังคมก็ไม่มีการใช้อักษรชนิดนี้ในการติดต่อราชการอีกต่อไป เนื่องจากเป็นเพียงอักษรท้องถิ่นของ

คนภาคเหนือ ซึ่งกลายเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยไปแล้วเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในส่วนกลาง (ไข่มุก อุทยานลี, 2537: 71-75)

2. การเปลี่ยนแปลงด้านภาษา

ภาษาพูดล้านนาถูกลดฐานะและบทบาทลงเป็นเพียงภาษาถิ่นที่ใช้เฉพาะในท้องถิ่นภาคเหนือ เนื่องจากในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย นโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (แปลก จิตตะสังคะ) เน้นให้คนที่มีสัญชาติไทยพูดภาษาไทย โดยเฉพาะเวลาออกจากบ้านหรืออยู่ในสถานที่ราชการและโรงเรียน เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้เป็นคนไทย โดยในพ.ศ. 2482 ได้มีการแถลงนโยบายในการบำรุงกองทัพให้เข้มแข็งสำหรับป้องกันอิสรภาพและสิทธิของประเทศ การปรับปรุงภาษากรให้ยุติธรรม ทั้งรักษาและส่งเสริมศิลปกรรมไทย เพื่อเชิดชูเกียรติและวัฒนธรรมของชาติ ส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบำรุงอาชีพการค้าของพลเมือง พยายามให้คนไทยใช้สินค้าไทย โดยนำมาตราการที่เรียกว่า “รัฐนิยม” มาใช้ ซึ่ง จอมพล ป. ได้กล่าวสุนทรพจน์เนื่องในวันชาติ 24 มิถุนายน ว่า (ผาณิต รวมศิลป์, 2521: 141-156)

“รัฐนิยมนี้มีลักษณะละม้ายคล้ายคลึงกับจรรยา มารยาทของอารยชนจะพึงประพฤติตนเอง ในการที่จะให้ชาติไทยเจริญก้าวหน้าคู่เคียงกับอารยประเทศและให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยวัฒนาถาวรสืบไป กับให้ประชาชนพลเมืองมีคุณสมบัติเป็นที่นิยมชมชอบอย่างชาติอื่นเขาโดยสมบูรณ์ จำเป็นต้องมีประเพณีนิยมประจำชาติขึ้น เพื่อเป็นหลักแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ”

ประเพณีนิยมหรือรัฐนิยมนี้รัฐบาลได้ประกาศลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษา โดยรัฐบาลเชื่อว่าการปฏิบัติตามรัฐนิยมจะมีผลให้ชาติไทยเจริญก้าวหน้าไปอย่างราบรื่นเหมือนกับอารยประเทศอื่นๆ โดยมีการประกาศรัฐนิยมทั้งหมด 12 ฉบับ สาระสำคัญในรัฐนิยมประกอบด้วย รัฐนิยมฉบับที่ 1 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 กันยายน 2482 ให้เปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” ตามที่เรียกขานประชาชนว่า คนไทย ชื่อประเทศก็ควรเปลี่ยนเป็นประเทศไทย รัฐนิยมฉบับที่ 2 ประกาศไม่ให้นำคนไทยประพฤติดนเป็นตัวแทนของต่างชาติและไม่ให้ขายที่ดินให้ต่างชาติ

รัฐนิยมฉบับที่ 3 เรื่องการเรียกคนในประเทศว่า “คนไทย” แม้มีเชื้อสายอื่นก็ให้ถือว่ามิใช่สัญชาติไทย มิให้แบ่งแยก

รัฐนิยมฉบับที่ 4 เรื่องการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี

รัฐนิยมฉบับที่ 5 เรื่องให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภค บริโภคที่ผลิตขึ้นในประเทศไทย

รัฐนิยมฉบับที่ 6 เรื่องทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ

รัฐนิคมฉบับที่ 7 เรื่องชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ

รัฐนิคมฉบับที่ 8 เรื่องเพลงสรรเสริญพระบารมี

รัฐนิคมฉบับที่ 9 เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี

รัฐนิคมฉบับที่ 10 เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย

รัฐนิคมฉบับที่ 11 เรื่องกิจประจำวันของคนไทย

รัฐนิคมฉบับที่ 12 เรื่องการช่วยเหลือคุ้มครองเด็ก คนชรา หรือทุพพลภาพ

จากการออกกฎหมายทั้ง 12 ฉบับจะเห็นได้ว่ารัฐบาลจอมพล ป. พยายามเน้นการรวมชาติเป็นหนึ่งเดียวคือ “ชาติไทย” ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อจากเดิมที่เรียกว่า สยาม มาเป็นไทย ในช่วงที่รัฐบาลจอมพล ป. บริหารประเทศ พร้อมกับได้พยายามชักจูงประชาชนพลเมืองให้เกิดสำนึกในความเป็นพลเมืองไทย และต้องการสร้างภาพของการเป็นประเทศที่มีอารยธรรม มีวัฒนธรรมที่ดีงาม ตามอย่างประเทศตะวันตก แนวความคิดของจอมพล ป. ได้มุ่งสร้างให้ประเทศไทยเป็นปึกแผ่น ไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ดังจะเห็นได้ว่า รัฐนิคม ฉบับที่ 7 เป็นเรื่องการชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ ทั้งนี้ คงเพื่อต้องการสลายความคิดแบ่งแยกและแตกต่าง อันอาจกลายเป็นประเด็นที่ทำลายความมั่นคงของประเทศชาติได้ในที่สุด

ประการสำคัญ สิ่งที่จะยืนยันความเป็นชาติเดียวกันของประชาชน คือ ภาษา เพราะภาษาเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นชาติและเอกภาพได้อย่างดีที่สุด ดังนั้นในบรรดากฎหมายต่าง ๆ เหล่านี้ รัฐนิคมฉบับที่ 9 เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี นับเป็นกฎหมายที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการลดฐานะและบทบาทของภาษาล้านนาอย่างมาก ดังจะขอขยายละเอียดในรัฐนิคมฉบับดังกล่าวมาดังนี้ (ถนอมจิต มีชื่น, 2531: 45-50)

“ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าด้วยกฎหมาย ฉบับที่ ๙

เรื่อง ภาษา และหนังสือไทย กับ หน้าที่พลเมืองดี

ด้วยรัฐบาลพิจารณาเห็นว่า การที่ชาติไทยจะดำรงถาวรและเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปนั้น ย่อมต้องให้ภาษาและหนังสือของชาติเป็นส่วนประกอบสำคัญ คณะรัฐมนตรีจึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ประกาศเป็นกฎหมายไว้ดังต่อไปนี้

๑. คนชาติไทย จะต้องยกย่อง เคารพ และนับถือภาษาไทยและต้องรู้สึกเป็นเกียรติยศในการพูด หรือการใช้ภาษาไทย

๒. ประชาธิปไตยจะต้องถือว่า หน้าที่ของพลเมืองไทยที่มีประการหนึ่งนั้น คือ ศึกษาให้รู้หนังสือไทยอันเป็นภาษาของไทย อย่างน้อยต้องให้อ่านออกเขียนได้ ประการที่สอง ประชาธิปไตยจะต้องถือเป็นหน้าที่อันสำคัญในการสนับสนุนช่วยเหลือ แนะนำชักจูงให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทย หรือยังไม่รู้หนังสือไทย ให้ได้รู้ภาษาไทยหรือให้รู้หนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้

๓. ประชาธิปไตยจะต้องไม่ถือเอา สภาพที่กำเนิด ภูมิภานาที่อยู่ หรือสำเนียงแห่งการพูดที่แปร่งไปตามท้องถิ่นเป็นเครื่องแสดงความแตกแยกกัน

๔. ประชาธิปไตยจะต้องถือเป็นหน้าที่ในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีแห่งชาติ ช่วยแนะนำชักชวนกันสั่งสอนผู้ที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหน้าที่พลเมืองดีของชาติให้รู้ได้เข้าใจในหน้าที่พลเมืองดีแห่งชาติไทย

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๓

พิบูลสงคราม ป.

นายกรัฐมนตรี”

กล่าวได้ว่า ประกาศรณนิมิตฉบับนี้ส่งผลให้เกิดการลดฐานะและบทบาทของภาษาล้านนา ลงอย่างชัดเจน เพราะสาระสำคัญในรณนิมิตฉบับดังกล่าวถือเป็นการห้ามสอนภาษาท้องถิ่นไปโดยปริยาย เนื่องจากรัฐบาลบังคับให้เรียนภาษาไทย ดังความในข้อ ๒ ของรณนิมิตฉบับนี้ ที่กล่าวว่า “ประชาธิปไตยจะต้องถือว่า หน้าที่ของพลเมืองไทยที่มีประการหนึ่งนั้น คือ ศึกษาให้รู้หนังสือไทย อันเป็นภาษาของไทย อย่างน้อยต้องให้อ่านออกเขียนได้...”

จากข้อกำหนดดังกล่าวทำให้คนท้องถิ่นเลิกเรียนและเขียนตัวเมืองไปในที่สุด เพราะศูนย์กลางของเศรษฐกิจและการพัฒนาอยู่ที่ส่วนกลาง สถาบันการศึกษาต่างๆ จึงหันไปมุ่งเน้นการสอนภาษาไทย เพื่อเป็นการสร้างภาพของประเทศไทยที่มีอารยธรรม เนื่องจากเห็นว่าภาษาท้องถิ่นอาจทำให้พลังแห่งการผนึกรวมเป็นไทยไม่เข้มแข็งเพียงพอ ดังนั้นในยุคที่จอมพล ป. ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทั้งยังเป็นช่วงของสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศญี่ปุ่นได้คุกคามประเทศแถบเอเชีย ทำให้จอมพล ป. ต้องการรวมพลังไทยเพื่อต่อต้านกองทัพญี่ปุ่น และยังเน้นการเชิดชูความเป็นไทย จึงพยายามสร้างเอกลักษณ์ไทย (สายชล สัตยานุรักษ์, ๒๕๔๕: ๑๔-๑๕) โดยเฉพาะทางด้านภาษาที่เน้นให้พูดและเรียนภาษาไทย นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้พระภิกษุสงฆ์ในล้านนาและเมืองต่างๆ เรียนหลักสูตรที่ส่วนกลางเป็นผู้กำหนด พร้อมกับเทศน์จากพระธรรมคัมภีร์ที่เป็นอักษรไทยแทนอักษรล้านนา (ปรียานุช อนุสุเรนทร์, ๒๕๓๗: ๒๒-๒๓)

สรุปได้ว่า ยุคนี้แม้ภาษาล้านนาจะยังคงเป็นภาษาที่ใช้พูดกันอยู่ในสังคมล้านนา แต่ก็มิได้เป็นภาษาทางการ เพราะหากเป็นการติดต่อสื่อสารกับทางหน่วยงานราชการต้องใช้ภาษาไทย

เท่านั้น ส่วนด้านตัวอักษรนั้น ได้ค่อยๆ เลื่อนหายไปจากวงการวรรณกรรมของล้านนาแล้ว เนื่องจากการตีพิมพ์วรรณกรรมล้านนาที่เคยพิมพ์ด้วยอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันอีกประการหนึ่งว่า ชาวล้านนาได้เปลี่ยนไปเรียนภาษาไทยเป็นหลัก และได้ละทิ้งการเรียนอักษรล้านนา แม้แต่พระภิกษุสงฆ์เองซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่ต้องใช้คัมภีร์ที่เขียนด้วยอักษรล้านนามาเทศน์ก็ตาม เมื่อวิทยาการด้านการพิมพ์ก้าวหน้าขึ้น ก็ได้เกิดการพิมพ์อักษรไทยลงในคัมภีร์เทศน์ ทำให้พระภิกษุหมดความจำเป็นที่จะเรียนอักษรล้านนาไปในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงพ.ศ. 2487-2489 ซึ่งเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีคำสั่งให้เผาพระธรรมคัมภีร์ที่จารด้วยอักษรล้านนา และห้ามเรียนห้ามสอนตามวัดต่างๆ เพราะเป็นการแสดงถึงความด้อยอารยธรรมและความแตกต่างไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับส่วนกลาง แต่มีพระสงฆ์บางท่านไม่ปฏิบัติตามแอบเก็บคัมภีร์เอาไว้ และแอบสอนอักษรล้านนาอยู่บ้าง คัมภีร์ใบลานที่จารด้วยอักษรล้านนาจึงยังคงหลงเหลืออยู่ส่วนหนึ่ง (ลมูล จันทน์หอม, 2542: 63) แต่จำนวนคนที่สามารถอ่านเขียนอักษรล้านนาได้กลับลดลง เพราะเด็กรุ่นหลังต้องเข้าโรงเรียนภาคบังคับที่ทางราชการเป็นผู้บริหารจัดการ โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา มีการเรียนการสอนอักษรล้านนาในวัดบ้าง แต่สอนเพียงให้อ่านออกเขียนได้ ไม่ได้ฝึกอย่างลึกซึ้งจนถึงขั้นอักษรศาสตร์ ส่วนผู้รู้ก็ค่อยๆ หดไปตามสภาพสังขาร (สิงมะ วรรณสัย, 2518: 2) ภาษาท้องถิ่นจึงถูกกลดบเทาหลงและไม่มีความสำคัญอีกต่อไป และยังถือได้ว่า ในยุคนี้ ผู้นำทางการเมืองมีอำนาจสูงสุดในการผลักดันให้ภาษาไทยเข้ามาเป็นภาษาราชการแทนที่ภาษาท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศไทย